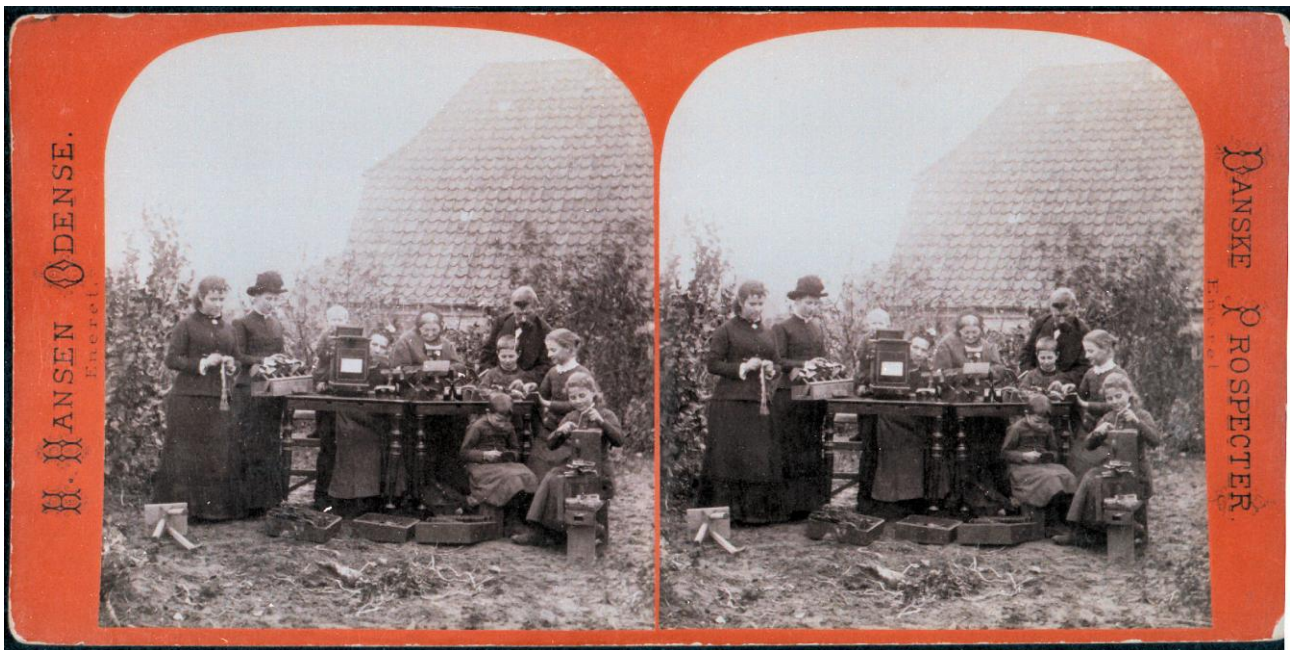

Peter Lorents Fangels
Livserindringer
1837-1922

Ved Erik Fersling

Rødovre 1995

Familien Fangel opstillet i haven. Billeder er taget af fotograf H. Hansen, Odense. Fangel havde på et tidspunkt 1 svend og 2 lærlinge, og fremstillede 3 a 400 stereoskoper årligt. Børnene hjalp også til med at file, slibe og polere mod en lille betaling. Pengene blev sat i sparekassen til konfirmationen.

Fangel lavede nogle meget smukke stereoskoper. Dette er i princippet et Holmes stereoskop efter amerikansk model, men i modsætning til de amerikanske stereoskoper, der er ovale, er Fangels stereoskoper kasseformede. På billedet ovenfor kan man se flere af disse stereoskoper på bordet.

Forord

Peter Lorents Fangel (1837-1922), snedker, stereoskopfabrikant og stereofotograf har nedskrevet sine Livserindringer, som nu opbevares på Middelfart Museum.

I sit smukt håndskrevne manuskript, som består af 93 tætskrevne sider, fortæller han først om slægtens historie, derefter om sin opvækst og oplevelser som vandrende håndværkssvend gennem Tyskland, Østrig og Schweiz. Et særligt afsnit er et stykke dansk fotohistorie. Det fortæller, hvorledes han kom ind på at fremstille stereoskoper og stereoskopbilleder. Egenhændigt optog han godt 7000 plader fra hele Danmark mellem 1887 og 1900 og var dengang Danmarks største stereofotograf. - Han afslutter med lidt fra sit otium.

Ved renskrivningen af manuskriptet har jeg bevaret Fangels egen retskrivning, som sikkert på nedskrivningstidpunktet var meget korrekt. Enkelte afvigelser forekommer dog, fx igjen og igen, men overalt er manuskriptet fulgt - undtagen m.h.t. tegnsætning og nye afsnit, som det har været nødvendigt at justere på grund af manuskriptets meget lange afsnit.

I slutningen af manuskriptet er der nogle sider med tilføjelser. De er anbragt i renskrivningen, hvor de formentlig hører til.

Det var gennem min registrering af gamle danske stereoskopbilleder, jeg opdagede, hvilken fascinerende og begavet personlighed Peter Fangel havde været. Hans livserindringer er samtidig et stykke arbejderhistorie, som fortæller lidt om de tanker der lå bag om den socialdemokratiske opstart. Fangel arbejdede i Geneve, da grundlæggeren af det tyske socialdemokratiske parti Ferdinand Lassalle i august 1865 døde som følge af en duel og han så ham ligge på litdeparade på et hotel i Geneve.

Samtidig er Fangels Livserindringer også en skildring af, hvordan nyudlærte håndværkssvende drog udenlands for at dygtiggøre sig i deres fag og for at se, hvordan Europa så ud uden for Danmark.

Inspiration og uddannelse til at starte nye pro-

duktioner havde de med i bagagen, når de vendte hjem. Hvis ikke Fangel havde lært tysk under sit 10 år lange ophold i udlandet og lært at betjene savmaskiner, var hans produktion af smukke stereoskoper i mahogni og stereoskopbilleder aldrig blevet til noget. Hammelbilen var sikkert heller aldrig blevet konstrueret, hvis ikke Albert Hammel havde lært finteknik i Geneve, hvor han og Fangel samtidig var medlemmer af Arbejderforeningen.

Fangel fremstillede ca. 10.000 stereoskoper og ifølge hans protokol optog han mellem 1887 og 1901 7125 stereoskopbilleder. Næsten alle hans billeder har et nr. på bagsiden ofte angivet med en understregning på den påklæbte trykte seriefortegnelse.

Hans første "Fortegnelse over danske Stereoskopbilleder" blev trykt og udsendt i oktober 1889 og omfatter godt 1800 billeder alle med angivet protokolnummer. Den anden fortegnelse, som udkom i februar 1902 giver en beskrivelse af billedmotivet og omfatter alle hans billeder, men "for Pladsens Skyld er Billedernes Numre udeladt", dog er der tillige anført "Enhver kan trygt stole paa, at jeg vælger de bedste Numre, da det er i min egen Interesse, at Billederne kan give andre Lyst til at købe". Billederne blev solgt for 55 øre pr stk. og kr. 5,50 pr. dusin.

Originalpladerne, som er glasnegativer, opbevares på Middelfart Museum. Desværre er en del af pladerne ødelagt af fugt og således ubrugelige. De fleste af pladerne kan dog benyttes, og der er fremstillet kopier af nogle af dem.

De godt 7000 billeder er et enestående kildemateriale til at belyse, hvordan Danmark så ud i tidsrummet 1887-1901. Forhåbentlig skaffes der midler til en gennemgribende restaurering.

I "Registrant over Danske Stereoskopbilleder" er for øjeblikket optaget 538 af Fangels stereoskopbilleder.

Rødovre, november 1995.

Erik Fersling

Slægtsregister

Undertegnede Peter Lorents Fangel, født 17. Juni 1837, giver herved de Oplysninger, jeg ved om, hvor Navnet Fangel stammer fra og om vore øvrige Forfædres Forhold og Slægtsforbindelser.

Efter hvad min Bedstefader, Jeppe Lorents Fangel, har fortalt min Fader, Henrik Lorents Fangel, født 19. Mai 1814, skulde den første, der bar Navnet, være en Mand, der var født i Byen Fangel mellem Odense og Faaborg, der, som Soldat, blev kaldt ved sit Bynavn og beholdt det, da han senere kom i den kongelige Stald. Denne havde flere børn, hvoraf En blev Bager i Aarhus.

Bageren havde mange Børn, som blev spredt Verden over, saa de ikke vidste Besked om hverandre. Et af dem var min Bedstefader, som blev Skovfoged i Jerstrup Skov ved Einsidelsborg paa Sletten. Han giftede sig med Kirsten Andersen fra Aahøirup, Søster til Offer Andersen og Niels Jacob Andersen, Aahøirup, og Skræder Peder Andersen. Den første, hvis Kone hed Mette og stammede fra Aabakken, var Fader til Gertrud Marie. Den anden var Fader til Offer Nielsen, som ægtede Gertrud Marie. Deres Børn var Mette, Anine, Laura, Marie og Peter.

Mine Bedsteforældre havde 6 Børn: 3 Sønner, min Fader, Johan Peter og Gregers og 3 Døtre: Marie, gift med en Gaardmand Lars Rasmussen i Harrendrup, kaldet tykke Laus, Dorthea gift med Lærer Brøns i Lumby, senere i Skamby og Jacobine gift med Bager Friis i Nyborg.

Johan lærte som Snedker, men blev Billedskærer og reiste til Udlandet. Han døde i Wien 20/4 1847 af Brystsyge, 6 Dage efter sin 30 Aars Fødselsdag.

Gregers døde 17 Aar gl., vel nærmest af sine Slagtilfælde, som han havde faaet, da han var lille, ved at en Pige hos tykke Laus havde kildret ham saa stærkt paa Hørslyden [1].

I Wien saa jeg i 1859 et Skilt: Michael Fangel (Fjerkræhandler) og da jeg en Dag saa en Mand

blandt Hønsene i bageste Gaard, gik jeg ind og spurgte, hvor han stammede fra. Han sagde da, at han var født i Ungarn, hans Fader ogsaa og alle dem med Navnet Fangel var i samme Landsby eller nærmeste Omegn, undtagen ham selv, som var i Wien. Hans Bedstefader var en Udlænding, men hvorfra vidste han ikke. Det er derfor sandsynligt at han var en Broder til min Bedstefader.

Min Bedstefader druknede fra en Dæmning ved Nordfyn med en Lægel [2] Brændevin hængende om Halsen. Min Bedstemoder kom da til at bo i et Hus i Harrendrup, som Greven paa Einsidelsborg, jeg ved ikke, købte eller leiede til hende og hendes Datter Marie, der havde et Barn med Greven: Wilhelmine. Denne blev senere gift, var nogle Aar i Afrika, kom tilbage, blev Vaagekone paa Sygehuset i Aarhus, senere fik hun en Fribolig, hvor jeg engang besøgte hende. Hendes Mand var nok et Uhyre, hvor han blev af, ved jeg ikke. Senere har jeg ikke hørt eller set hende.

Hendes Moder, min Tante Marie, var Sypige, hun var da saa smækker, at min far sagde, at man kunde spænde hende om Livet med Hænderne (?). Hun syede da ogsaa hos tykke Lau's, og han sagde da aabent til hende, at hun skulde være hans anden Kone, naar den første døde og saaledes blev det (S. 5). Men Smækkerheden forsvandt og da de en Gang blev veiede, tog han 286 Pund og hun 234 Pund.

Naar tykke Lau's vilde besøge min Fader, som boede 1 1/2 Fjerdingvei derfra, lod han Karlen, som kaldtes gamle Hans, spænde for og først sidde op paa Siddefjællen, for at Lau's ikke skulde vippe hele Vognfadningen, naar han satte Hænderne paa Sidefjællene og hev sig med Bagenden op bag i Vognen, der dengang var saa smal, at Lau's neppe kunde faa Plads i Bunden. Saaledes kørte han til og fra min Fader, med Benene hængende bagud af Vognen.

Tykke Lau's havde altid flere Småhunde og gik

altid med sine store Træsko og Halvstrømper uden paa Buxerne. Saaledes gik han en Gang ned ad Gaden med en lille Hund i hver Sidelomme, da der netop kom en fin Vogn, vistnok fra Odense, med et stort Selskab gjennem Byen. Lars hilste høfligt paa det fornemme Selskab, men de havde nok nær faaet Latterkrampe ved at se denne Skikkelse med de gøende Hunde i Lommerne.

Han var paa Vei til Smeden, hvor Folk dengang ofte kom for at fortælle Løgnehistorier, og dertil var Lau's ikke daarlig, det gjaldt jo om, hvem der kunne fortælle de største Løgne og faa andre til at tro dem. Maaske stammer det ogsaa derfra, at Lau's fortalte, at han siden sit 17de Aar havde drukket 3 á 4 Pægle Brændevin daglig. Han døde 1857.

Foruden Børnene fra første Kone havde han 3 Børn: a) Dorteia, som blev gift med Snedker Stegmann, Skamby, der senere flyttede til Odense, og hun gav ikke noget efter i Tykkelsen for sin Moder, der boede hos dem, efter at have solgt Gaarden og indtil sin Død. b) Rasmus Lorents, der ogsaa kom til at bo i Odense, men jeg ved ikke videre om ham, end at han reiste meget omkring og handlede med forskelligt. c) Jacobine blev gift med en Cigarmager Busch i Odense, men døde tidligt. - Min anden Tante, Dorteia, blev gift med Lærer Brøns i Skamby, hvor deres Børn blev født, men da Brøns havde studeret Theologie og været Studenterkammerat med Provsten, som boede ved Siden af, saa kunde de ikke enes om at spille Over- og Underordnede, men Brøns søgte da og fik Embedet i Skamby.

En Dag kom Provsten ind i Skolen, da Brøns var ude. Han sendte en Dreng ud at hente Brøns, der var paa Retiraden, men Brøns sagde til Drengen: Vil du sige til Provsten, at naar jeg har skidt, saa kommer jeg. Den Besked bragte Drengen til Provsten, som var forsvunden, da Brøns kom ind.

De havde 4 Børn: a) Christian [3], der lærte Snedkerprofessionen hos min Fader, men senere lærte Fotografi hos sin Svoger, hvad han senere har dreven tilligemed en lille Handel i Skamby. b) Laura gift med Høeg [4], der byggede paa en Lod, der havde hørt til Skolen og drev Købmandshandel og Fotografi. Senere flyttede de til Thisted som Fotograf, hvor Laura døde af Brystsyge, vistnok som

følge af Klimaet. Høeg flyttede derefter til Aalborg og senere til Frederiksværk. Om deres Børn ved jeg ikke videre Besked end at en blev Gartner og en Fotograf.

c) Lovise blev gift med en Høiskoleforstander Appelt i Mørke mellem Aarhus og Randers og Grenaa. Han er død. d) Erikke, som det nok havde været Forældrenes Mening, at hun skulde ægte en Jørgen Christensen der fra Sognet som Brøns havde givet Undervisning efter Konfirmationen og ladet oplære paa Seminariet (vel mod Tilbagebetaling). Men Rikke mente: "Man maatte være forleg'n, om man vil ha' en Degn". Senere blev hun gift med Lærer Lundbak, Søn af en Lærer i Føns og boede i Taagerød Skole ved Langesø. Senere fik de Embedet i Lumby, hvor hun var født.

Nævnte Jørg. Christensen blev først Hjælpe lærer hos Lærer Holm i Harrendrup og senere, da han var død, kom han i hans Sted. I Skolen var blandt andre Børn en Pige, som Chr. nok allerede forelskede sig i i Skolen. Hun var Adoptivdatter hos En som hed Mehl, Søn af en tidligere Præst. Han boede i et Sted udenfor Byen paa en Lod, der hørte til Kirken, som han var bleven Eier af. Da Pigen var Voxen blev hun gift med Chr., der efter Mehls Død blev Eier af Kirke og Tiende. Det var en god Biindtægt for en Lærer. Hun er død for længe siden og han for et Aar siden.

Min 3die Tante, Jacobine, gift med Bager Friis, Nyborg, havde saavidt jeg husker foruden Steddøtrene 3 Døtre, hvis Skæbne jeg ikke kender videre til. En blev gift med en Snedker, en med en Værtshusholder Reisler. En af dennes Døtre traf mig paa Færgen 4. Januar 1916 og kendte mig. Hun holder Hus for en Broder, som er Lærer.

Min Moder var født i Assens 1. August 1811 af Brøndgraver Peder Frederiksen og Hustru. Min Moders Papirer stemmede ikke overens. Et Sted stod Johanne Kirstine Pedersdatter, et andet Sted Frederiksen.

Min Faders var forresten ligesaa: paa Daabsattest stod H.L. Jeppesen, paa Lægdpapirene Fangel. Brøndgraveren kom, saavidt jeg ved, ulykkelig af Dage, da min Moder var ganske lille, og hun blev da opdraget hos en beslægtet Uhrmager i Fangel og kom senere til at tjene i Odense. Maaske er det Aarsagen til, at hun blev kendt med min Fader, der ogsaa lærte

og arbejdede i Odense som Snedker.

Om min Moders Søskenne ved jeg ikke meget, da vi kun har været lidt i Forbindelse med dem. Hun havde en Broder, som var Bødker i Stige ved Odense. En af hans Døtre kom til Horsens for at holde Hus for sin Onkel paa mødrene Side, Maler Sander, der var Enkemand. Her blev hun gift med en Malersvend Sørensen, som saa blev Mester. Hendes Søster Caraline kom da i hendes Sted og da Sørensens Kone var død og Sørensen havde overtaget Sanders Eiendom og Forretning, blev hun gift med ham. Sørensen er død. De havde ingen Børn. Hvor mange der er fra første kone, kender jeg ikke.

Henriette, Tvillingsøster til Caraline, blev gift med en Rebslager i Otterup ved Navn Høyer, videre kender jeg ikke.

Min Moder havde en Søster i Hjallesø ved Odense. Af deres Børn var en Sadelmager, tog til Udlandet og skulde der drive en temmelig stor Forretning i Sachsen. En anden har drevet en stor Købmandsforretning. En tredje Isenkramforretning. En Datter (ugift, hendes Forlovede, en Snedkersvend, druknede i Odense Aa) drev Bagerforretning. En anden Datter blev gift med en Murer Meyer. Alle i Kerteminde.

Min Moder havde nok en Broder, Anders Frederiksen, om hvem jeg ikke ved andet, end at han en gang kom galt afsted ved at banke En saa eftertrykkeligt, at det blev Tugthusstraf. Mens jeg var i Udlandet, var han en Tidlang hos mine Forældre.

Da mine Forældre var bleven gift 19. Mai 1837 boede de først tilleie i et Hus Knevelsholm paa Harrendrup Mark, hvor jeg blev født 4 uger efter Brylluppet. Derefter i Harrendrup hos Søren Hyldestrup, hvor min Broder Christian fødtes.

Da mine Forældre var bleven gift og jeg var født maatte min Fader til Kjøbenhavn at aftjene sin Værnepligt, hvad han ikke havde megen Lyst til. Han fandt da paa at stille sig syg, hvad det lykkedes ham paa den Maade, at han, der slet ikke var vant til Tobak, købte for 2 Ø af det tykke hollandske Rulletobak. Og naar de kom ud at exercere, tog han et Blad Tobak i Munden og blev da strax bleg og daarlig, saa han fik Lov at sætte sig, mens de andre

exercerede.

Han kom sig igjen, men hver Gang, der skulde exerceres, blev han daarlig. Han kunde ikke taale Anstrengelserne, fordi han havde lidt Broksskade, sagde han. Saa spurgte de, hvad han var. Snedker, sagde han, om han da kunde taale det? Nei, ikke altid, men nu havde han lært det og kunde ikke give sig til andet. Saa kom han paa Sygehuset, men da han en Dag stod henne ved en anden Syg og betragtede en daarlig Fod, kom Lægen netop og jagede ham strax fra Sygehuset. Men exercere kunde han ikke taale, blev hver Gang daarlig og endelig blev han sendt hjem.

Men Aaret efter skulde han igen møde paa Sessionen, men Lægerne kunde ingen Broksskade opdage og vilde erklære ham tjenstdygtig. Men heldigvis kom Obersten fra hans Regiment med paa Sessionen og kunde kende min Fader. Obersten sagde da: Ja, denne Mand har Broksskade, jeg ved det fra mit Regiment i fjor, ham kan vi ikke bruge. Og min Fader fik sit Uduelighedspas.

I 1840 købte min Fader en Jordlod af Ditlev Larsen, Graderup og byggede der et Hus med Værksted, hvor han levede og virkede indtil sin Død 19. Marts 1875. Min Moder fortsatte derefter med Ligkistemagasinet og lidt andet ved Hjælp af en Svend og under mit Tilsyn indtil Huset brændte om Sommeren 1876. Det blev da bygget op igen, men Forretningen opgaves.

Senere forpagtede min Søster Gregerrine og hendes Mand Jorden og boede der til de i 1882 reiste til Amerika, først han, senere hun med alle deres Børn. Derefter solgte hun Huset til N. Chr. Rasmussen fra Jordløse mellem Assens og Faaborg. Denne solgte det senere til Peder Thomsen, Graderup, gift med min Søster Jacobine. Han havde en Mark paa modsatte Side af Aaen, som ved en Bro blev forbunden med Huset og senere solgtes det til Chr. Hansen fra Brænderup, der igen, da han fik en Gaard i Brænderup, solgte det til den nuværende Eier.

Efter at min Moder havde solgt Huset, boede hun nogen Tid hos os, men flyttede senere til Eiby, hvor hun boede tilleie nogle Aar ved Siden af Kirken og købte sig et Gravsted, som hun dog ikke benyttede,

fordi hun igen flyttede til mig og blev her til sin Død d. 24 Juli 1897.

Mine Forældre har havt 15 Børn. Først 2 Tvillinger: a) en Dreng og b) Pige, den ene dødfødt, den anden blev 1/4 Aar, c) mig selv, d) Anders Christian f. 23. October 1839 lærte Snedkerprofessionen hjemme og reiste som Svend til Flensborg, Hamborg og Berlin, hvor han kom ind paa Instrumentmagerfaget (Pianoforte) og efterhånden indarbejdede sig i alle Fagets Afdelinger og tilsidst blev en slags Magasinforvalter.

Nogen tid var han i Paris, hvor jeg ventede at træffe ham, da jeg i Pinsen gjorde en Svipetur fra Basel til Paris, men han var da nylig reist til Berlin igen, hvor han blev til sin Død.

Han var gift 2 Gange, hans første Kone hed Therese. De havde 2 eller 3 Børn, som døde tidlig og Moderen derefter ogsaa. Senere blev han gift med Marie fra Stendal, en Provindsby. Da de var forlovede spurgte hun om hans Fornavn. Ich heisse alle Tage anders, sagde han = jeg hedder hver Dag anderledes. Han havde aflagt Navnet Christian og kaldte sig Anders. De havde 3 Børn 1) Henri, som ogsaa blev Pianofortearbejder, kom senere til Kjøbenhavn og lærte snart godt dansk og blev gift med [*plads afsat i ms*], de har indtil nu 4 Sønner, om 2) Lischen og 3) Agnes ved jeg ingen Besked.

e) Jacobine Kirstine f. 13. April 1841 gift med Peder Thomsen, Graderup, saavidt jeg ved har de havt 9 Børn, men jeg ved kun, at 1) Anders Peter blev Gartner, gift med en Ledvogters Datter og havde en tidlang Gartneri i Veile, som han solgte og flyttede til Randers og havde Gartneri paa Skovbakken. 2) Hans Henrik var dygtig i Regning og han kom efter Konfirmationen paa Løveapotekets Kontor i Odense, senere i Discontobanken, hvor han avancerede til Kasserer og da den fynske Landmandsbank blev oprettet, blev han dets Direktør. 3) Karen blev gift med en Snedker, Høirup Mark, som senere reiste til Amerika og hun bagefter med Børnene.

Alle de øvrige Søsken er i Amerika, og da nogle af dem for nogle Aar siden var hjemme, fulgte Moderen med dem og boer nu med flere af hendes Børn i St. Francisko. Efter at de havde solgt

Eiendommen i Graderup, byggede de et Hus ved Eiby Station. Her døde P. Thomsen.

f) Marie Dorthea f. 6. Decbr. 1842 kom til at tjene hos Borgmester Holm i Middelfart. Her blev hun kendt og gift med [*plads afsat i ms*] Hansen fra Bleghvad. Han blev meget forfalden til Drik og døde tilsidst af Koldbrand, som han havde paadraget sig ved at ligge beruset ude i Kulden. Marie ernærede sig saa ved Maskinstrikning, de havde kun et Barn, Johanne, som blev gift med Kasketbageren i Harrendrup, (saaledes kaldt fordi han først var Skræder og syede Kasketter af Rester og senere begyndte et Bageri). De driver nu Bageri i Svendborg og har mindst 12 Børn.

g) Maren Krastine f. 4. Mai 1844, var først ude at tjene, syede derefter Skrædersyning hjemme, først i Graderup, saa i Bogense, hvor hun blev gift med Garversvend Frandsen fra Svendborg. Senere flyttede de til Kjøbenhavn, hvor han arbejdede som Hvidgarver og hun syede Skindveste til Forretninger. De havde 4 levende Børn 1) Marie, gift med Fotograf Schou. 2) Johanne, har siden sin Konfirmation været paa Kontor. 3) Frits var lille af Væxt, han er bleven Præst. 4) Henrik derimod var kraftig, han blev Smed og er nu Fyrbøder ved Vestre Fængsel. Stine er død.

h) Jeppeline og i) Gregerrine, Tvillinger f. 16. Februar 1846. Den første døde 9 Maaneder gl. Gregerrine var ude at tjene, sidst i Kjøbenhavn, hvor hun blev gift i 1867 med Søren Nielsen fra Hillerslev paa Lolland. Jeg var efter min Hjemkomst taget en Tur til Kjøbenhavn, som jeg endnu ikke havde set, og var i Kirken, da hun blev viet, uden at hun vidste, at jeg var kommen hjem, og da hun vilde stige i Vognen overraskede jeg hende ved at hilse paa hende. De boede først hos hans Forældre, hvor hun maatte gaa paa Dagleiararbejde paa en Herregaard. Saa kom de til Middelfart, hvor han fik Arbejde hos Hess og de boede i Kælderen hos mig. Der fødtes deres første 20. Octb. Kl. 9 Aften og Dagen efter Kl. 9 Fmd. fødtes vor Johanne. Senere hjalp min Fader ham til at købe en Fragtkørsel til Odense, men han kunde ikke holde rigtig Orden i Sagerne, saa den maatte afstaaes. Derefter boede de i Haurslev og Aarup som Kladderemager [4] indtil de kom til min (S. 9) Moder. Saa reiste de til Amerika, først han, saa hun med Børnene.

Paa en Station i Amerika var hun ude af Toget for at faa Mælk til det mindste. Imens gik Toget med Børnene. Der stod hun uden at kunne Sproget, men heldigvis var der en dansk, som kunde forklare Sammenhængen og Børnene blev da sat ud ved næste Station til hun med næste Tog kom og kunde fortsætte Reisen med dem. Ved Afreisen var der 4 á 5 Børn og flere er kommen til senere, hvorom jeg ved lidt Besked.

j) Jeppe Lorents født 18. Decbr 1847 (Tvilling) blev Gartner og bor nu i Odder som Gartner. Han blev gift med Christine [*plads afsat i ms*] fra Maare ved Ravnholt, men hun døde ved første Barnefødsel og Barnet blev, mens Liget stod i Kirken, døbt med hendes Navn.

k) Johan Peter, Tvilling, født 18. Decbr. 1847 blev Snedker. Kom i 1867 med mig til Kjøbenhavn, hvor jeg skaffede ham Arbeide hos Snedker Jacobsen, Teglgaaardsstræde, som jeg kendte fra Wien. Men han reiste snart til Berlin og blev Mester og drev en temmelig stor Forretning, men gik endelig fallit. Han har ogsaa været Værkfører hos et Firma. I ægteskabelig Henseende var han meget vidtløftig. Han forelskede sig i en Dame (Sangerinde eller saadant) og vilde derfor skilles fra sin Kone, saadan en pæn og ordentlig Kone, men han fik en Mand til at gaa op til hende, for at Johan kunde træffe ham hos hende og ved hans Hjælp blive skilt. Jeg har senere besøgt hende en Gang hos hendes anden Mand. Hun var nedbøiet over at savne sin Søn. Johan fik nok af sin ny Kone. Hende rendte han fra og stak af til Amerika, hvor han opholdt sig en del Aar med sin Søn, der var bleven Maler, vel at mærke Kunstmaler. Først i Halvfemserne kom de til Europa og var nogentid i Paris. Johan kom da til Danmark og opholdt sig forskellige Steder hos Familien. Endelig leiede han sig ind og lavede en Udstilling af Billeder fra sin Søn. De blev indrammede, men maatte tilsidst sælges ved Auktion, hvor Rammerne vel neppe blev betalt. Johan blev forlovet med sin Værtindes Datter, som han tog med sig gennem Tyskland og videre til Amerika. Der blev hun syg og kom paa Hospital. Om de lever og hvor Sønnen er ved jeg ikke. Her ved andre maaske bedre

Besked.

n) Jeppeline f. 23. Decbr. 1849 blev gift i Fredericia med Peter Gydesen. Efter at Lorents' Kone var død, var hun i nogen Tid hos ham og imens blev PG beskyldt for at have voldtaget en Kvinde, som kom der at holde Huset i Orden. Han havde nok været beruset, og hun var af dem, som det ikke behøves at tage med Vold. Han fik 16 Maaneders Studium paa Vridsløse. Her lærte han nok lidt som Smed. De flyttede saa til Kjøbenhavn, hvor han fik Arbeide hos Smith & Mygind. Han døde tidlig efter faa Dages Lungebetændelse. Da havde 2 Børn 1) Henrik, som blev Smed og 2) Loventine, som saavidt jeg ved med sin Moder opholder dem i Henriks Familie. Han er gift.

m) Petra født 13. Juli 1851 kom som Barn til Tanten i Skamby, hvor hun blev opdraget. Da hun var voxen og min Broder Christian, efter at hans 1ste Kone var død, var hjemme paa Besøg, tog hun med ham til Berlin og holdt Hus for ham i nogen Tid. Derefter kom hun til Odder, hvor hun blev gift med et Postbud. Efter hans Død ernærede hus sig og 2 Børn ved Fransk-Vask og Strygning, men dette ødelagde nok hendes Helbred, thi hun døde tidlig fra Børnene, hvis Skæbne jeg ikke kender.

n) derefter var der en lille Pige, som blev døbt Caraline sidste Søndag før min Afreise og derefter var der født

o) endnu en mens jeg var borte, men de døde begge i første Aar.

Om mine Børn har jeg næsten intet skreven. Hver af dem maa selv fortælle, hvad de lyster.

Hermed slutes Slægtsregistret.

Uddrag af min egen Livshistorie og Oplevelser

Barndom - læretid

Efter at jeg nu har fortalt, hvad jeg ved om ældre Familieforhold og om mine Søkende, maa jeg vel ogsaa bringe noget om mig selv, skønt jeg rigtignok mener at være kommen paa en forkert Hylde, ved at blive tvungen til at blive Snedker, som jeg ikke havde Lyst til. Men jeg har søgt at klare mig saa godt som muligt under de paatvungne Forhold, dog langt fra til min Tilfredshed.

Da min Fader havde bygget sit Hus, vilde min Bedstemoder beholde mig, men kun til jeg skulde lære at læse. Men jeg husker saa tydelig, at da jeg var 4 Aar, fik jeg fat i en Bog, hvor første Side begyndte omtr. paa Midten og jeg pegede paa et Bogstav og spurgte: Hvad hedder det Bedste? Hun havde lært mig at tælle, og jeg talte da, hvor mange der var af den Façon. Saa pegede jeg paa et andet, til jeg kendte dem alle. Saa vilde hun gerne lære mig at stave, og saaledes fik jeg lært at læse.

Da jeg blev 5 Aar lærte hun mig at strikke og jeg strikkede først Strømpebaand med 5 á 6 Masker frem og tilbage, altid ret. Naar jeg saa om Søndagen blev klædt i Bluse og skulde besøge mine Forældre, fik jeg Strikketøiet at strikke paa imens.

Min Bedste handlede lidt i Smug med Kaffe, Sukker og andre Smaating. Jeg husker da, at det engang hed, at Toldkontrolløren vilde komme at efterse, saa bar Bedste en Kommodeskuffe med hele Varelageret over til Genboen. Men mon Kontrolløren ikke vilde have spurgt efter den Skuffe, hvis han var kommen og havde Mistanke?

Mens jeg var hos hende, maa jeg have haft en Drøm om, at jeg fra et sted paa Gaden gik gennem Luften til et andet Sted 100 Al. borte uden at berøre Jorden. Dengang kunde ingen trætte [6] mig af, at jeg virkelig var fløjet det Stykke og mærkeligt nok,

har jeg siden og endnu i senere Tid maaske 100 Gange havt lignende Drømme og hver gang regelmæssig drømt, at nu var det dog Virkelighed og ingen Drøm.

1844 i Mai kom jeg i Skole, men det varede kun 3 Maaneder, da Bedste døde 1. Aug., og jeg maatte til mine Forældre. Ved Begravelsen husker jeg, at jeg gik foran mellem Gertrud Marie og Wilhelmine, som strøede Grønt og Blomster.

Saa jeg kom ikke i Skole før Mai 1845 i Brænderup, skøndt jeg godt kunde have fortsat i Harrendrup, som var nærmere end Brænderup, eller jeg kunde være overflyttet. Ved Optagelsen i Brænderup var jeg den bedste, selvfølgelig, jeg var jo 3 Maaneders Student fra Harrendrup. I Skolen havde jeg ikke Lyst til at lære Lærebog og Bibelshistorie udenad, men nøidedes med at stole paa min gode Hukommelse og læse det engang igjennem, før vi skulde høres.

I Skønskrivning kunde jeg slet ikke komme med, og det blev ikke bedre ved, at Læreren slog mig med en stor Lineal paa Fingerspidserne, eller naar jeg maatte lave Strambuxer og fik Tampen over Enden. Naar Skrivebøgerne deltes om, rystede jeg af Skræk for denne Tortur. Først den Vinter jeg gik til Præsten, gik jeg i den saakaldte Regneskole, de Dage yngste Klasse havde Tur. Jeg skrev da hele Tiden Skriftlæsningsbøgerne af og fik derved en nogenlunde taalelig Haandskrift.

I Skriftlæsning og Hovedregning kunde derimod ingen knibe mig, deri var jeg den første. I Tavleregning var jeg sikker, men der var et Par Gaardmandsønner, som gik meget i Regneskole og derfor naaede videre i den store Regnebog. Da vi engang havde Bispevisitats, blev jeg udpeget til at afhøres i Geografi, og jeg klarede den saaledes, at Bispen sagde: "Det var udmærket, nu skal jeg skænke Skolen et

Danmarkskort og et Europakort", og dem fik vi. Paa Danmarkskortet kunde jeg senere med tilbundne Øjne næsten bestemt pege paa hver By i Danmark.

Saa blev jeg konfirmeret og dermed kom det slemme Vendepunkt. Jeg blev tvungen til Værkstedet, hvad jeg ikke havde Lyst til, men vilde hellere arbeide med Hovedet, vilde i Handelslære eller paa et Kontor, hvor der var noget at regne. En Landinspektør i Odense søgte en saadan Fyr, og det hed sig, at min Tante i Nyborg skulde besørge det, men der blev vistnok slet ikke forhørt om Pladsen, og jeg maatte fortsætte i denne Trædemølle i 4 Aar. Saa kom jeg til Odense at lave Svendestykke paa samme Værksted, hvor min Fader havde lært. Svendestykket bestod i en 6 Rudes Vinduesramme af Egetræ. Træet havde jeg høvlet op hjemme, saa jeg havde kun at samle den.

Saa tog jeg Arbeide i Odense, men jeg var en tarvelig Snedker og da jeg havde været plaget med Koldfeber, var jeg tillige afkræftet. 3/4 Aar blev jeg i Odense. Da kom 12. Jan. 1857 en Svend tilreisende, som jeg havde været sammen med paa Værkstedet i Begyndelsen, og da Mesteren gerne vilde have ham, men ikke havde Plads, sagde jeg: Du kan overtage min Akkord (nogle Servanter), og det blev vi enige om, og jeg marcherede de 4 Mil i Snevej til Graderup, hvor jeg blev i 8 Maaneder og først laved et Chatol til Fjelsted. Saa om Sommeren havde min Fader Arbeidet ved Jeppe Eriksens Gaard paa Fyllested Mark, men jeg kom først ikke med, fordi jeg havde ladet to Tænder trække ud og nogle Splinter sad og stak i Tandkjødet, saa jeg næsten ikke kunde spise, det varede længe. Endelig plagede Jeppe saa meget og lovede, at jeg skulde faa, hvad jeg kunde taale. Saa gav jeg efter. Saa var jeg der til 3. September.

Rejsende håndværkssvend - Tyskland

Den 4de kørte jeg med Fragtmanden til Middelfart og tog derfra med Damperen "Drama" gennem Lillebælt, forbi Sønderborg til Flensborg. Indseilingen gennem Fjorden var yndig, da Solen ved Nedgangen og complet Vindstille spejlede sig i Vandet.

Byens Storegade løber gennem hele Byen fra Søndertorv mod Nord, og den har kun nogle mindre Sidegader, dels ned mod Havnen, dels op ad Skraaning til Bakken, som overstiger Byen. Fra Søndertorv fører til begge Sider Gader ud af Byen. Jeg fik Arbejde hos Chr. Hansen, Storegade, hvor jeg blev til 2. Novbr. Mens jeg var der, var der ogsaa en Kusine fra Hjallesø (se S. 8), som var fulgt med en Officer, hvor hun tjente der.

2. Novbr. reiste jeg første Gang med Jernbane til Berlin, men da jeg kun kunde faa Vandrebogen viseret til Altona, maatte jeg stoppe der, lade visere, tage en Drosche til Hamborg, igjen visere og næste Dag videre til Berlin.

Eggen i Sydslesvig, hvor Banen løber, er meget tørverig. Jeg havde selv studeret saa meget tysk, at jeg kunde klare mig med det nødvendigeste, men da der i Flensborg taltes plattysk, som jeg ikke vilde lære, saa stillede jeg mig, som om jeg intet kunde.

Da jeg med Droschen kom til Hamborg Banegaard med min Kuffert, sagde de, at jeg skulde have Billet. Jeg læste den (da jeg var ukjendt med Banevæsenet), men saa sagde jeg, da de vilde vise mig til Toget, at jeg skulde lade visere. Saa fik jeg Billetten paategnet "gyldig næste Morgen", saa til Politistationen at visere og saa overnatte paa Herberget.

Sikke mange Omstændigheder blot for det elendige Visa's Skyld. Om Morgenen naaede jeg i fuldt Løb lige at komme, da Toget skulde gaa, og de fik lige Tid at kaste min Kuffert ind i Vognen. Nu fik

jeg da Ro til at fortsætte min første Jernbanereise.

Paa hele Turen til Berlin er der ikke meget interessant at se. Det meste af Banens Omgivelser ser meget tarveligt ud, hvorfor der ses mange Birke og Naaletræer. Hvad der interesserede mig mest paa Turen var, at Toget løb mellem Nauen og Spandau = 3 1/2 Mil i 29 Minutter = 9 Minutter til 1 Mil.

I Berlin opsøgte jeg min Lærekammerat Jacob Andersen, Stedsøn af Niels Johansen, Bro Skov, og fik Arbejde hos hans Mester, der leverede Møbler til en Møbelhandler. Der maatte jeg til at lære at lade det gaa fra Haanden. Soliditeten blev ikke taget saa nøie. Vi logerede sammen og en Aften, da han hentede Øl, gik han en Etage for høit og ind i Stuen, der var ligesom vor, og satte Øldunken haardt paa Bordet i Mørket, idet han paa dansk sagde: Her er Øl. Men nu opdagede han Feiltagelsen og luskede af.

Berlin havde dengang ca. 1/2 Million Indbyggere (nu vel firedoblet). Der er meget smukt og interessant at se. Blandt Gaderne indtager "Unter den Linden" første Plads, den er 170 Fod bred med 4 Rækker forskellige Træer. I Midten er en Ridevei, saa ved hver Side en Spaseresti eller Vei mellem Træerne, saa Kørevei og et bredt Fortov paa hver Side. Her staar Frederik den Stores Monument og ved den yderste Ende Brandenburger Thor, der har nogen Lighed med Triumfbuen i Paris, nemlig Seiersvognen, en Vogn med 4 Heste af Bronze. Paa Vognen sidder Seiersgudinden.

Indad U.d.L. ligger tilvenstre Universitetet, Akademiet, Hovedvagten og Tøihuset, til Høire Prins af Prøisens Palæ, Operahuset og Kommödiebygningen. Derfra kommer man over Slotsbroen med 8 Marmorfigurer paa Pladsen: "Lysthaven". Foran Slottet en smukt anlagt Plads med et Springvand og stort Vandbassin af rød-blomstret Marmor, en Foræring fra den russ. Keiser.

Tilvenstre fra Slotsbroen ligger Ny Museum med Malerier og antike Samlinger. Bag ved dette er det gamle eller ægyptiske Museum med Oldsager fra Ægypten og alle Egne i Tyskland. At beskrive alt, hvad jeg dengang har noteret, vilde blive alt for vidtløftigt.

Mens jeg var i Berlin blev Prins Friederich gift i London og holdt sit Indtog i Berlin. Der var lavet Stads for dem, saa det kunde forslaa, det var stor-slaet. Da Prinseparret kørte forbi i U.d.L., stod jeg paa Fortovet omtrent udfør Blüchers Statue. Jeg blev da i Trængslen baaret et langt Stykke frem uden at have Fødderne ved Jorden, men ikke frit i Luften, som i mine Drømme.

Vi to Kammerater gik hver Dag en Tur, bestemt efter Plan over Berlin, saa vi kendte snart hver en Gade i Byen.

Den 18. Febr. 1858 reiste jeg fra Berlin tilfods gennem Potsdam, en smuk By i en smuk Egn med mange smukt anlagte Haver, deraf flere med Stenfigurer, hvoriblandt Slotshaven Sans Souci er den skønneste. Derfra gik jeg gennem en Skovegn til Belitz og Treuenbrizen, et Par Smaabyer med smaa Huse, den sidste med nogle Fabriker og videre til Wittenberg.

Hele Egnen fra Berlin ser ikke ud til at være frugtbar, og tæt ved Wittenberg voxede en Slags Lyng. Wittenberg er en gammel By med Fæstning og frembyder i sit hele Indre intet behageligt (Indtryk) Udseende. Smale, mørke og snavsede Gader og gamle sortgraa Huse er næsten alt, hvad man ser. Paa Torvet ved Raadhuset staae et Broncemonument af Luther, oprettet af Fred. Wilhelm 3. d. 31 Octb. 1817, 300 Aarsdagen siden Reformationens Begyndelse.

Luther staaer med Biblen i Haanden. Det har følgende, af Stifteren valgt, Indskrift: "Er det Guds Værk, da vil det bestaa, er det et Menneskeværk, da vil det forgaa".

Udefra ses Byen næsten slet ikke paa Grund af det Buskads, som siden Beleiringen 1813-14 er plantet paa Glaciet. Kun ser man den høie dobbelt-

taarnede Kirke og ved Byens Vestende det befæstede Slot med Taarne. Derunder er Indgangen til Byen. Her ligger til højre Slotskirken, hvor Luthers, Melanchtons og Frederik den Vises Ben er bisatte.

Udenfor denne Kirkes Dør tændte Luther Opklaringens Fakkell 31.10.1517. Uden for Elsterport staaer en Eg, hvorunder Luther brændte Pavens Bandbulle. Elbfloden flyder forbi Byen.

Derfra gik jeg videre, det var stadig bidende Frost. Gennem Herzberg, Liebenwerde til Grossenhain, afvejlende Skove og øde Egne, over preussisk Sachsisk Grænse ved Kroen "Piben". Kommen gennem en lille Skov, ser man Grossenhain med sine Fabriksskorstene og Kirker. Den har et venligere Udseende end de foregaaende. Herfra kom jeg ind i bjærgrige Egne, hvor der er flere smaa Vinhaver til Niederrau. Herfra gaar Veien mellem temmelig høie Bjerge med smukke Anlæg til Dresden.

Dresden ligger paa begge sider af Elbfloden. Paa venstre side ligger Altstadt og flere Forstæder. Paa højre Neustadt og Antonstadt. De forbindes ved den saakaldte gamle Elbbro 552 Skridt lang og 21 Skridt bred, hvor man altid skal gaa paa højre Side. Desuden staa de i Forbindelse ved Jernbanebroen, der paa en Side er indrettet til Kørende og Gaaende.

I Dresden er en Mængde Seværdigheder, hvoraf jeg kun fik et flygtigt Overblik, da jeg kun blev der i 2 Maaneder. Jeg arbejdede i to Værksteder, i det sidste brugte vi Kalk og Tykmælk at lime med, men jeg havde for meget Bisselæder i Skoene til at blive, og allerede 25. April stak jeg af tilfods ad Wien til.

Jeg gik ud af den pirnaiske Forstad til Strehlen med mange smukke Landhuse. Herfra bliver Veien mere bakket. Den fører gennem Löschwitz, (hvor det berømte Löschwitz Øl brygges) til den lille By Dehna. Herfra gaar Veien mellem steile Klipper (udkanten af Sachsisk Schweiz), delvis bevoxede med Skov, mest Naaetræer. Paa den første Klippe fra Dehna er indhugget "Hver Klippe er et Alter til at knæle for den Ophøiede".

Saa kommer en lille By Glashütte. Paa Veien dertil kommer man mellem 2 Skiferbjerge. Paa det til højre

fører en af ren Skifersten lavet Trappe op til et paa en steil Klippe bygget Lysthus, kaldet "Rubenhorst", som hænger helt ud over Veien.

Hele Veien fra Dehna til Bärenstein er stærkt besat med Male-, Skære- og andre Møller. Ved Altenberg er der Tingruber, ogsaa over Grænsen paa østrigsk Side ved Zinnwald. Veien her er smuk med megen Skov, mange Kilder, brusende Bække og flere Frugthaver ind til den smukke Badeby Teplitz.

Her er mange Værtshuse, og næsten alle andre Huse har Navne efter Lande, Byer, Fyrster eller andre Ting. Kilderne har fra 20 til 39 Grad naturlig Varme. Hver Dag tog jeg et Bad og gik videre til Prag. Jeg har en Del noteret fra Turen, som ikke er særlig interessant.

Prag, Bøhmens Hovedstad, ligger ved Moldau, over hvilken (dengang) 2 Broer forbinder begge Bydele. Den berømte 1790 Fod lange Stenbro, som er rigt prydet med Helgenfigurer, deriblandt Bøhmens Skytspatron Johan v. Nepomuk.

Denne Bro paabegyndtes 1317 og fuldendtes 1503. Den er meget smal, derfor blev det nødvendigt for den stærke Færdsel mellem Bydelene at bygge Keiser Franz Kædebro. Den aabnedes 1841 og er 1455 Fod lang.

Af Prags Seværdigheder saa jeg ikke meget, fordi jeg forholdt mig lidt i Ro, da jeg havde faaet en stor Blære under den ene Fod. Saa stak jeg den op og tog afsted, men brugte 3 Timer til at finde rigtig ud ad Byen og kom endda fejl. Jeg maatte da over Høi og Dal til den rigtige Vei.

Hele Turen fra Prag til Wien kan snarere kaldes kedelig end interessant, især da Sproget den meste Vei er Bøhmisk, som jeg ikke forstod. Men endelig naaede jeg Wien, som ligger paa begge sider af Donau Kanalen og den lille Flod "Wien".

Jeg blev der godt 2 Aar og arbeidede paa 4 Værksteder, hvor vi de 3 Steder fik Kosten hos Mesteren, der bestod i Middagsmad og 3 Kreutzer [7] om Morgen og 6 om Aftenen, tilsammen ca 25 Øre daglig, men saavidt jeg husker intet om Søndagen. Hos den Mester, hvor jeg ikke fik Kost, arbeidede jeg i

Krigsaaret 1859 og vi lavede udelukkende polerede Officerssadler, som derefter blev gjort færdige hos Sadelmagre.

Første Søndag jeg var i Wien og Chr. Himmelfartsdag gik jeg og ledte efter min Onkels Grav fra 1847, men forgæves. Han havde vistnok ligget der, hvor der nu var et mægtigt Hul, hvori der i de Dage blev begravet igjen.

Kisterne sættes ned Side om Side og ovenpaa hverandre indtil der er nok. Hullerne er saa store, at der i Breden staar 3 Længder og i Længden mange Breder. Saa sættes et Bræddeskillerum mod Nabo- grunden og Jorden derfra føres over paa Kisterne. De paafølgende Datoer efter min Onkels Død stod der, hvor der først skulde graves Hul.

I Wiens Omegn er der mange smukke Udflugtssteder, men jeg kom der ikke meget, fordi jeg regelmæssig gik i Tegneskole hele Dagen om Søndagen hos en Ungar ved Navn Bauer. Tilsidst tog jeg en Maaned daglig Undervisning, saa der var kun de extra Helligdage, jeg kunne komme ud.

Han begyndte ogsaa et Aftenkursus i Regning, skøndt jeg godt kunde regne, tænkte jeg: der kan maaske være noget Nyt, og jeg lærte ogsaa 3 Dele, hvoraf en om Kvadrat, er glemt. Men at lægge sammen i Stedet for at trække fra samt Kæde- eller Forholdsregning, har jeg siden den Tid anvendt. Der var ogsaa 3 Dele jeg kendte bedre end han, bl.a. at søge Generalnævner.

Da jeg havde været nogen Tid i Wien, erfarede jeg, at Jac. Andersen, s. S. 16, var der og jeg opsøgte ham. Han forlod før mig Byen.

I Fritiden var jeg næsten altid sammen med en Baier, Joseph Bründle, og en Mährer, Joseph Krichke, og vi havde kun lidt Samkvem med andre. De forlod Byen før mig og fik Arbeide i Wiener Neustadt, ca. 9 Mil syd for Wien.

I 1860 bestemte vi os at reise sammen tilfods til Graz og min 23de Fødselsdag blev bestemt dertil, (s. S. 22).

Før jeg giver mig paa Turen, vil jeg fortælle om en Tur vi 3 havde sammen, mens vi var i Wien: Vi tog

en Søndag med Banen ud til Mødling Station, drak et Glas Øl og gik til Gumpolds Kirchen, hvis Vin er (saa) berømt, som den bedste i de Egne.

Der har hver Vinbonde Ret til, en vis Tid, at holde Udsæk, og der stikkes da en Gran ud fra Huset som Skilt. Vi kom ind og tog hver en Seidel (1/2 Fl.), men Bründle fik den ikke drukket, før han maatte ud at vende Kallun, hvad mon han blev beruset af? Da han kom ind bestilte han en ny Seidel, fordi vi havde drukket hans Rest, han nippede til den ny, men maatte strax ud igjen.

Saa stak jeg hans Glas ud i et Drag, og Bønderne, som sad der, klappede. De tænkte vist: Han faar det nok at mærke, der efter drak vi to vor Vin, men Bründle blev daarligere og kunde slet ikke staa. Saa vi 2 maatte slæbe ham mellem os for at komme til Stationen ad en Markvei, som førte os mellem Vinmarker. Han vedblev at sige: Lad mig dog ligge et Øieblik, saa vi tilsidst maatte give slip. Og da vi saa ogsaa lagde os ned - det var stegende Solhede - steg Vinen os til Hovedet, medens han efterhaanden kom sig, og nu var Forholdet omvendt. Saa han stod og jamrede over vi 2 Berusede, som han ikke kunde faa op. Imens rullede det sidste Tog til Wien forbi.

Da vi endelig kom paa Benene gik vi til Mødling og kørte med en Omnibus ind til Byen. Jeg sad hos Kusken. Da vi naede Wien, syntes jeg ikke om at gaa hjem, men spaserede en Tur i Byens Udkant med et saadant Velbefindende, at jeg den Dag i Dag kunde ønske en Rus i ægte Naturvin.

Fra Wien til Salzburg

Min Fødselsdag (se S. 20) haglede det om Formiddagen i Wien saaledes, at der laa Dyrger Hagl paa 1 Alens Høide ved Tagrenderne. Efter den tagne Bestemmelse reiste jeg med Bründle til Neukirchen, hvor Krischkes Onkel havde en Savmølle et Stykke fra Byen, og der skulde jeg træffe dem.

I Neukirchen spiste jeg Middag med en bekendt Snedkermester fra Wien, som var i samme Kupe paa Banen, og vi fulgtes ad til Siebenstein gennem frugtbare Marker og Skove, hvoraf en Del var ryddet. Der er et Slot i en smuk Park ved Foden af en temmelig høi og steil Klippe, som følger Veien et langt Stykke forbi den ungarske Grænse.

Et Sted kaldes Klippen Türkensturtz. Paa modsatte Side daler den jævnt nedad, og her troede Tyrkerne engang i Krig at forfølge Østerrigerne, som var trukken ud til Siden, og Følgen blev, at Tyrkerne i Farten styrtede i Afgrunden med deres Heste. Og videre gik jeg til Landsbyen Edlitz.

Her traf jeg mine 2 Kammerater i Savmøllen. Næste Dag tog vi afsted gennem nogle Smaabyer, som jeg ikke vil nævne, over Eselberg. Her fandt jeg en Kniv (Kolitzka), som Bøhmerne bruger. Den gemte jeg til Erindring om Bjerget, men hvor den er bleven af, ved jeg ikke nu. Igjen gennem nogle Smaabyer og naaede Graz.

Byen er kun lille i Forhold til Wien, men en yndig Plet i en frugtbar Egn med Udflugtssteder paa nært Hold. Byen har kun faa regelmæssige Gader, men smukke Butiker, vel paa Grund af de smukke Portale (Butiksvinduer), som laves i Graz. Der lavedes ogsaa dengang Skilter med Træbogstaver af Gerngross [8].

Vi fik alle tre Arbeide, jeg hos Gratzwitzer, et godt Værksted. Der var allerede dengang Fræsemaskine. Floden Mur løber gennem Byen lige ved Foden af Slotsbjerg, hvor vi om Aftenen gik op og havde en henrivende Udsigt til alle Sider, men især

over Byen og nedad Dalen.

Omegnen er Bakker og Dale. I Dalen har jeg set Kløver blomstre, efter at Foraarsæden var høstet og set Græskar voxte mellem Maisen paa Marken. Slotsbjerg er paa Høide med Kirketaarnene. Der fører bekveme Spasere- og Køreveie derop. Først kommer man til et lille 4 kantet Taarn med Uhrskiver saa store som Taarnets Brede til alle Sider, saa det kan ses i det meste af Byen. Det staar paa Kanten af en steil Skrænt, hvor Husene ligge dybt nedenunder.

Høiere oppe staar et Par Pavilloner og helt oppe et Slot som halv Ruin. Det tjener til Bolig for nogle Artillerister, som bestandig holder Vagt og giver Signal ved Kanonskud ved Ildløs: 6 Skud i indre By og nedad for Forstæderne. (Nu er der vel nok elektrisk Brandalarm).

Hver Lørdag Aften trak Militærmusiken omkring i Gaderne og spillede. Standsede kun hvor den Høistkommanderende boede. En Mængde Mennesker fulgte dem.

Den 14. Septbr. afleverede jeg mit Arbeide og mens jeg ventede paa Mesteren, støvede jeg min Høvlebænk og Plads saa grundigt af, at de andre sagde: "Man skulde tro at Du vilde reise". Ja, det vil jeg ogsaa, svarede jeg, skønt jeg slet ikke havde tænkt derpaa. Og da Mesteren kom og som sædvanlig vinkede med 1 Finger for at give mig Arbeide, sagde jeg, at jeg vilde reise og tog næste Dag afsted over og mellem Bjerge efter et Kort, som jeg havde fundet og som viste sig ganske fortrinligt i disse Bjergerne.

Jeg vilde til München gennem de steiriske og Salzburger Alper. - Jeg glemte, at Bründle snart forlod Graz og tog til Debresin. Krischke var der endnu, da jeg reiste. Siden hørte jeg ikke fra dem.

Paa mine Fodvandringer har jeg aldrig fægtet, undtagen en Dag jeg fulgtes med en Skræder, som vilde have mig med. Men vi blev i en Landsby saa mange Steder opvartet med noget, som lignede Rusk om

Snusk, at jeg ikke kunde mere og sagde Stop.

Da jeg forlod Graz, tog jeg lige vesterud gennem en Dal. Her vilde jeg prøve at fægte, men kun den Dag og Udbyttet var lige til Natlogis og en god Middag med Pandekager i et herskabeligt Hus. Siden har jeg ikke fægtet.

Da jeg naaede det Punkt, hvor jeg skulde til-høre op over et mindre Bjerg, overnattede jeg i en Kro. I Nærheden var en Kulmine, men jeg saa ikke andet end nogle Bunker sort Smuld ved Hullet.

Næste Dag var Søndag, da gik jeg ad en Sidedal op i Bjergene og Beboerne deroppe var næsten alle paa Vei nedad til Kirke. De havde næsten alle en stor nedhængende Pung (Krop) [9]: et Slags Faaresyge) under Hagen, som skal hidrøre fra Drikkevandet. I Schweiz er ogsaa en Egn med Krop.

Da jeg var naaet godt opad forbi de sidste Huse, samlede jeg nogle Krystaller i Gruset, der var ført paa Veien. Derefter gik jeg først paa venstre Skraaning skraat op til Ryggen med en Dal tilvenstre, som lignede et Hav. Det var Skyerne, som jeg var ovenfor, og jeg saa Lyn dernede. Da jeg saa var naaet over Ryggen, skraanede jeg ned paa høire Side af Bjerget, men saa kom Skyerne ogsaa over Toppen. Saa kunde jeg se 1 Regndraabe dannes, igjen en, indtil det blev en hel Skylle og Skyen saa tæt, at jeg kun kunde se nogle Skridt frem.

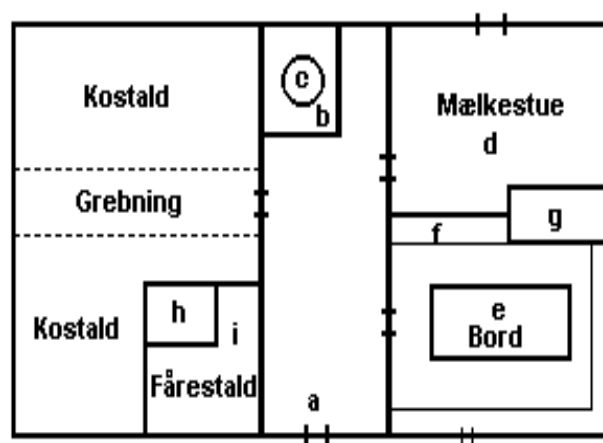
Jeg gik da ind under en stor Gran ved Veien, men lidt efter hørte jeg det knage i Træerne oppe paa Toppen, hvor Lynet vist spaltede et Træ. Her er nok ikke godt at være, tænkte jeg, og det var nu klart saa meget, at jeg fremad kunde se et Hus, og jeg løb, hvad jeg kunde i Regnveiret for at komme i Tørveir. Da Regnen hørte op gik jeg videre, stadig nedad til jeg naaede Murdalen, hvor Murfloden, som løber gennem Graz, har sin første Kilde op imod Toppen af et Bjerg (hvor Dalen begynder), og der vilde jeg tage op over Bjerget til Johannesdalen.

Men i en Kro, der hvor Dalen begynder at stige, fraaadede de mig paa det bestemteste. Der er hverken Vei eller Sti og umuligt at komme over, sagde de. Men det kunde jeg ikke tro og blev ved mit og

gik opad.

Her er der hele Tiden høie næsten lodrette Klipper paa venstre Side bag ved det lille Vandløb. Klipperne er næsten overalt bevoxede med Træer og Buske, hvor der er det mindste til Rødderne at faa fat i.

Der ser man en Masse mindre Vandfald, dels helt, dels halvt oppe fra, styrte ned i den lille Bæk og bidrage til at gøre den til en Flod. Tilhøre skraaner Terrænet mere og tjener til Græsgang. Men opdyrket er intet der.

Saa naaede jeg en lille Sennhütte (Sæterhytte), eneste Bolig deroppe. Den var saaledes indrettet: a Indgang, b Fyrsted, c Kjedel, d Mælkestue, e Bord, f Bænk, g Pigens Seng under Loftet, h Drengens Seng i 4 Snore under Høslyden, i Faarestald.

Der overnattede jeg paa Høslyden over Stalden. Der var en kraftig Pige (Meierske) og en Vogterdreng. Aften og Morgen fik jeg et Foder Mælk og Brød, hvad vistnok er deres eneste Kost. Pigen besørger det hele med at lave Ost og Smør.

Næste Dag støvregnede det, hvad der var ubehageligt til den Tur, ikke for Udsigtens Skyld for den var der ikke meget af, men jeg tog fat.

Bækken (Mur) var ved Hytten ikke bredere end, at jeg kunde hoppe over den. Stenene laa snart, som om en vældig Klippe var sprængt. Nogle saa store, at jeg knap kunde kravle op paa dem. Men dem maatte jeg over. Jeg hørte da Kilden risle under Stenene.

Fra denne Side var Dalen saa høi, at jeg snart var oppe i Høiden. Men var Opgangen besværlig, saa blev

Nedgangen paa den anden Side værre.

Nu fortærede jeg en Brødskorpe og et lille Stykke tør Pølse jeg havde. Saa begyndte jeg at stige nedad, men der var næsten saa steilt som et Hustag, bedækket med Jord og nogle Græstuer, hvorpaa jeg langsomt søgte Fodfæste, før jeg turde flytte den anden Fod derned og saa søge videre Fodfæste.

Saaledes gik en Times Tid, men da stod jeg ved Kanten oppe over en steil Klippevæg. Jeg maatte altsaa tilbage og søge en anden Nedgang, men jeg saa, at længere tilvenstre skraanede Bjerget hele Veien ned. Men for at komme der, maatte jeg udenom nogle Klipper helt op igjen og endda stige høiere end før.

Men da traf jeg et vældigt Klippestykke, som var spaltet og laa med 2 flade Sider mod hinanden med ca. 1 1/2 Al. Afstand. Derimellem laa Jord saa steilt, som den kan rasle ned, og der var mindst 10 Al. ned. Men der vilde jeg være ved den skraanende Nedgang uden den store Omvei udenom Klipperne.

Men jeg var bange for at lade mig glide ned, og Fodfæste kunde jeg ikke faa. Saa prøvede jeg at stive begge Hænder mod Siderne, men saasart jeg vilde flytte den ene, styrtede jeg, fik fat i en Torn, til jeg saa, at jeg ikke havde langt ned, saa gav jeg slip. Men hvordan jeg saa ud, efter at glide ned ad den Jord i Støvregn, kan man tænke sig.

Men heldigvis fik jeg det meste Jord vasket af, inden jeg naaede ned i Dalen, thi hele Skraaningen var dækket af Krat, store Græstuer og Huller, saa jeg snart styrtede ved at sætte Foden i et Hul, som jeg ikke saa.

Saa gik jeg baglænds og lod Krattet gaa mellem Benene og holdt mig ved det. Men pludselig var det en Bjergfyr, jeg fik fat i og styrtede bagover. Disse Bjergfyr har en lang, tynd Stamme, der ligger langs ad Jorden og skyder Grene. En saadan var det, der narrede mig. Men saa var der ogsaa Elle, dem kendte jeg og holdt mig til dem og naaede godt vasket ned i Dalens øverste Ende.

Oppe fra Klippevæggen havde jeg i min Kikkert set nogle Kør og en sortklædt Kvinde nede i Dalen,

men nu var de borte. Jeg vidste ikke, hvor langt jeg havde til nærmeste Bolig, og sulten og træt var jeg. Men Bjergturen var overstaet, og jeg var nu paa jævn Grund, hvor jeg kunde se, at Mennesker og Kør havde gaaet.

Jeg søgte saa ned ad Dalen og kom snart til en Bolig (her er det 1900 Fod over Havet). Her stod 2 unge Mennesker i en Lo og rensede Korn, (som de vist ikke havde meget af paa det Sted). Jeg antog dem for Broder og Søster, maaske var det Mand og Kone. Jeg spurgte, om jeg ikke for gode Ord og Betaling kunde faa lidt at spise, da jeg var sulten og var kommen over Bjerget fra Murdalen.

De undrede dem, at det ogsaa kunde lade sig gøre. De lod strax Arbeidet ligge, og hun gik ind og varmtede nogle ristede Kartofler fra Middagen til mig og beklagede saa inderligt, at hun ikke havde andet parat. Saa gav hun mig noget Ost, som Knapost, med paa Turen. Men det var ikke muligt at faa hende til at tage nogen Betaling. Saa tog jeg Afsked med de herlige Mennesker og de sagde: "Skynd Dem ikke for meget". Det samme hørte jeg, hvor jeg vexlede et Ord med nogen for at faa Besked om den bedste Overgang til Gastein [10].

Jeg fik da at vide, at det var ved en Gaard, som laa tilvenstre bag det Vandløb, som er uundgaaeligt i enhver Dal. Deres Græsgange gik helt op til Toppen af det mellemliggende Bjerg.

I Johannesdalen traf jeg en Haandværkssvend, som fægtede. Han havde 2 Blikdaaser til det Smør, han betlede sammen i Dalen og solgte, naar han kom ud ad den. Han fandt, det var en udmærket Forretning. Folk var saa gode mod Fremmede i den Dal. Saa kom jeg til den nævnte Gaard og fik Natlogis paa Høslyden.

Først maatte jeg nu vaske Jorden af mine Klæder og Støvler ved Brønden. Der var 2 Drengene paa 12 à 14 Aar, som spurgte mig, hvor jeg var fra og meget andet. Men de havde ikke mindste Begreb om, hvad Danmark var. De spurgte, om her ogsaa var Bjerge som der, og da jeg sagde, at det høieste Punkt kun var nogle faa 100 Fod høiet og at man mange Steder

kunde se milevidt, sagde de: "O, det maa være deilig".

Saa kom jeg ind i Stuen. Det blev mørkt, det var jo Jævnøgn i September. Konen, som var Enke, bagte Pandekager paa aaben Skorsten. Hun havde hele Tiden en lille Tobakspibe i Munden, men den gik ofte ud, fordi hun udspurgte mig. Saa maatte Pigen, som holdt Lysespaanen, tænde den igjen.

De havde nogle 2 Al. lange Fyrrespaaner udkløvede som svenske Kurvegriber [11], som de tænder i den ene Ende og en Pige maa holde den. Faar Pigen Forfald, maa en anden tage den eller den stikkes i et Hul i Væggen, som der er flere af omkring i Stuen. Det er hele deres Belysning.

Før jeg gik til Køis fik jeg Mælk og Brød og Pandekager. Det regnede stærkt den Nat, men høiere oppe i Bjergene var det Sne, som snart blev til Sne-sjap.

Om Morgenen forlod jeg Johannesdalen og gik op ad Sidedalen, hvor Gaardens Græsgange var. Men jeg gik ikke ret langt, før jeg trak Støvlerne af, jeg husker ikke af hvilken Grund, og gik barbenet i det vaade Græs og senere i Snesjap.

Jeg havde aflagt at bruge Strømper. I Østerrig havde jeg lært at bruge Fodklude af gamle Skjorter. Turen var ikke besværlig, men der var heller ikke noget interessant. Ved Middag naaede jeg Høiden, det klarede da op og jeg kunde se Gastein paa den anden Side nede i Dalen.

Ved Nedgangen var der tildels nogle Smaastier, som vel hidrørte fra de fremmede Badegæsters Besøg deroppe. Saa jeg naaede tidlig ned og kunde se mig lidt om i de herlige Omgivelser. Strax jeg naaede Dalen, var der til venstre et stort Vandfald ud over en høi steil Klippe. Det stødte mod en stor Klippeblok, hvor det fik Form som en Krans om Stenen og faldt samlet ned , løb under en Bro og ud i Floden, hvorved det igjen dannede et lille Vandfald.

Henne i Byen gaar en Bro over Floden og lige ved Broen er Huse paa begge Sider bygget helt ned i Vandet. De bliver aldrig tørre, da der umiddelbart

forbi dem styrter et Vandfald 270 Fod ned mod Broen og oversprøiter Alt. Broen er derfor forsynet med Tag og Vinduer til den Side.

Fra Broen styrter Vandet igjen 240 Fod ned og danner da egentlig Begyndelsen til Floden kaldet: Gastein Ache. Vandet laver en frygtelig Larm, saa det er ikke let at falde i Søvn der i Nærheden. Gastein har 5 varme Kilder alle med 37 à 38 grader naturlig Varme.

Foran Hôtellet, hvor jeg boede, var en Vandopstander ude paa Gaden, hvor det varme Vand stadig løber ud af et Rør. Her stod, da jeg kom, en Pige med en stor Ballie og vaskede op til Hôtellet.

Det vilde være deiligt at opholde sig en Uges Tid i Gastein og besøge den romantiske Omegn, men jeg saa kun det Nærmeste, og hvoraf det meste er glemt, da mine Optegnelser fra Reisen kun naar til Graz, føler jeg nu, at særlig her svigter Hukommelsen. Men selvfølgelig er det, som jeg husker, ogsaa det vigtigste.

Om Morgenen tog jeg et naturvarmt Bad og forlod Gastein Kl. 10. Jeg følte mig efter Badet saa frisk og oplivet, at jeg gik over 7 Mil den Dag uden at blive træt, men standsede blot for, at der af de 16 1/2 Mil til Salzburg kunde blive ca 9 Mil til de paafølgende 2 Dage.

Der er en interessant Tur gennem Dalen. Jeg husker, at et Sted er den saa smal, at der mellem steile Klipper kun lige er Plads til Veien og Floden, hvor Vandet boltrer sig frem mellem store Stene og ved høire Side naaede Klippen forover helt ud over Veien, og der i Nærheden var den helt sort, fordi der altid siver Vand ned ad den.

Jeg kom gennem Hofgastein 1 1/2 Mil og Lend 3 Mil til en Landsby "Schwarzach". I Kroen der staar et Bord med en Bordplade af hvidt Stensalt med Indskrift "Dette er det Bord, hvor de lutherske Bønder slikkede Salt". Her holdt det store lutherske Bonderaad den 2. Aug. 1731 en Forsamling og efter morgenlandsk Skik slikkede de Salt til Bekræftelse paa, at de vilde staa fast i deres Tro.

Der blev da givet Udvandringsbefaling (de blev landsforvist), og Stiftet Salzburg mistede 30.000 af

sine flittigste Indbyggere, som blev spredt i de protestantiske Lande i Tyskland. Navnlig lod Friedrich Wilhelm I en Del nedsætte sig i Lithauen. En anden Del søgte Hjem i de britiske Kolonier i Nordamerika, hvor de ogsaa blev venlig modtaget.

De næste 2 Dage naaede jeg Salzburg, hele Turen er interessant, men Enkelthederne er glemt, og Salzburg, med sit Slotsbjerg og mange Kirker, er nydelig (tidligere 26 Kirker til 13.000 Indbyggere = 1 til hver 500).

Det var Meningen fra Salzburg at gaa til Bergtesgaden i Baiern, som er beskrevet saa yndig i Reisebogen: Taarne, Broer, ja selv Huse er der bygget af Marmor, men jeg kom ud af en feil Byport og vilde ikke vende om. Jeg gik da videre mod Grænsen, og d. 26.9-60 blev jeg færget over Innfloden over til Baiern.

Over grænsen til Baiern og videre til Schweiz

En der førte opsyn ved Grænsen noterede i min Vandrebog "Austritt". Aaret forud var nemlig Visering af Vandrebøger blevet afskaffet i Østerrig. Der noteredes blot, hvor En havde arbejdet og enhver kunde saa reise, hvorhen han vilde. Men dette var ikke afskaffet i Baiern, og da jeg et Par Dage senere kom til München og blev om Natten i Forstaden Au, kom en Betjent om Morgenen og eftersaa Vandrebogen og Værten kaldte mig ned - og jeg blev ført ind til München og sat i Kachotten.

Lidt senere kom jeg i Forhør. Hvorfor jeg ikke havde ladet visere? Hvor skulde jeg lade visere? spurgte jeg. - I München. - Men der var jeg ikke naaet ind. Hvor kommer De da fra? - Fra Østerrig og der viseres ikke. - Saa skulde De lade visere i Rosenheim. - Der har jeg ikke været, sagde jeg (Landeveien gaar nemlig der forbi ligesom Banen ved Middelfart). Saa var den Potte ude, kun brusede Politimanden op, fordi han saa, at jeg havde den ene Haand i Lommen. Han skulde nok lære en "Däne" Skik. (Han havde været med i Slesvig i 1848).

Jeg fandt ikke Arbejde i München og lod da visere til Ulm, men da jeg gik ud gennem en Forstad, saa jeg paa et Skilt "Petersen, Snedker". Jeg gik ind for at høre, om han var dansk, men han stammede fra Altona og kendte ikke noget til dansk.

Men der var en dansk Svend paa Værkstedet, og da jeg kom ind til ham og tiltalte ham paa dansk, svarede han, men det var mig ikke muligt at forstaa ham, skønt jeg forstod begge Sprog. Lad os hellere tale tysk, sagde jeg, og saa kunde vi forstaa hinanden. Jeg fik da Arbejde der, men blev der kun en Uge. Det var et usselt Værksted.

Jeg fik da Arbejde inde i Byen, hvor jeg blev Vinteren over. Den anden kom ogsaa ind i Byen og efter 14 Dages Forløb talte Kjøbenhavneren godt dansk igjen. Vi 2 og hans Kammerat, en Hannovera-

ner, var altid sammen om Søndagen, og Søndag Aften gik vi regelmæssigt i Hoftheatret, hvor der blev givet Operaer.

München har en Mængde Pragtbygninger, som hidrører fra Ludvig d. I's Tid. Første Søndag jeg var i München, var den store Octoberfest paa Theresienwiese ved Bavaria [12] (et voldsomt stort Monument). Der var Folk, og der var Liv. Der holdes flere andre Folkefester aarlig i München. Omegnen er tildels øde, der findes næsten intet interessant.

24. Marts 1861 forlod jeg München med Visa til Lindau. Underveis kom jeg til en Landsbykro i Würtemberg, hvor jeg overnattede. De tilbød mig kogte Frølaar at spise, som spises meget i de Egne, men det vilde jeg dog ikke forsøge.

Der var en Dreng ca 13 Aar, som spurgte mig, hvor jeg var fra og han vidste god Besked i Geo-grafien, ogsaa i Danmark. Odense er Hovedstaden paa Fyn, sagde han, da han hørte, jeg var fra Fyn. Jeg har senere lagt Mærke til, at de fleste Würtembergere var langt bedre oplært og oplyst end dem fra andre Stater i Tyskland, ikke at tale om det katolske Østerrig, hvor de ikke lærer stort andet end at bede Rosenkrans og Ave Marie. Würtemberg var paa den Tid vistnok No. 1 i Tyskland.

29. Marts kom jeg til Lindau og seilede over Bodensøen til Rorschach i Schweiz. Derfra gik jeg gennem St. Gallen og Winterthur til Zürich. Der arbejdede jeg en Maanedstid sammen med en Svend, Ferdinand Dehler fra Coburg. Hans Fader var Kammer tjener hos den Prinds [13], som ægtede Dronn. Victoria.

Først i Mai blev vi begge uklar med Mesteren og gik. Vi maatte saa omkring at sige Farvel til alle Ferdinands Venner, og overalt vankede der Øl, som jeg ikke tog meget af. Men Ferd. hørte til de Fugtige. Vi havde Kost og Logis hos Mesteren og kunde

derfor blive Natten over.

Paa Hjemvejen kom vi ind i en Beværtning og drak Vin, og Kelneren hjalp til. Munden gik hele Tiden paa Ferd., naar han ikke var ude at kaste op, og da jeg mærkede, at det steg til Hovedet, forsøgte jeg forgæves det samme. Jeg gik da ud paa Veien at udaande det, og da det var besørget, gik jeg ind og drak, som i Gumpoldskirchen, for ham og mig.

Det var stadig Ferd., som Kelneren fik til at bestille en Flaske, indtil jeg sagde, at det bliver ikke betalt, hvis han bestiller mere. Skønt Ferd. næsten intet fik, blev han stadig simplere og sank endelig helt sammen. Vi slæbte ham saa ud paa Veien. Jeg tog hans Arme op over mine Skuldre, og Kelneren hjalp mig ham op paa Ryggen. Men da han var høiere end jeg, saa slæbte hans Tæer hele Tiden hen ad Veien, og Folk, som jeg mødte, sagde: "Det er et pænt Køretøi".

Endelig naaede jeg Værksteddøren, og jeg lod ham falde til Jorden. Men det var netop paa en Sti, som gik steilt ned forbi Værkstedet, og han laa med Hovedet nedad, saa jeg maatte slæbe ham omkring. Men bringe ham ovenpaa i Seng kunde jeg ikke. Jeg maatte saa vække Mesteren, som hjalp mig at slæbe ham derop.

Næste Dag reiste vi tilfods (og tilvands over Søerne) til Zug-Luzern gennem Emmenthal, hvor den berømte Ost laves. Her overnattede vi Chr. Himmelfartsdag i en Landsbykro. Ungdommen var paa Gaden, og det var os paafaldende, at blandt de mange Piger var der ikke en, som ikke kunde kaldes smuk.

Da vi kom til Bern fik vi begge Arbeide. Der meldte jeg mig ind i Arbeiter Bildungs Verein og blev deri, til jeg forlod Schweiz 17/6 65. Bern har faaet Navn af Bären (Bjørne), som der nok tidligere har været i Bjærgene. Aarfloden [14] omkredser en del af Byen og lige udenfor Broen, som fører derover, er der en muret Fordybning (Grav) med Hus og 2 Bjørne, som Folk ovenfor kan betragte.

Hovedgaden fra Broen til Torvet havde dengang saakaldte Arkader (Buegange) paa begge Sider, hvor

de øvre Etager hvilede paa Søiler, og Stueetagen var saa langt tilbage, at Fortovet var indenfor Søilerne. At der ikke var lyst i Butikkerne er en Selvfølge.

Vi arbeidede i Bern til 31. Aug. Gik saa begge over Murten, Neuchatel til Yverdon og seilede paa Søen til Genf.

Her opdagede jeg 3die Gang Jac. Andersen (s. S. 16 paa Værkstedet, og da han vendte sig fra Høvlebænken mod mig, sagde han paa dansk: Nu skal Fanden lyne i Din Hals, er Du her? Jeg fik Arbeide hos hans Mester og blev der i 3 Aar.

Jeg fik Logis sammen med en Hannoveraner ved Navn Fuhrhof, ogsaa Snedker, som dengang var Centralpræsident for alle Arb.foreningerne i Schweiz. Og da vi kort efter havde Bestyrelsesvalg i Foreningen, havde han opdaget, at jeg kunde regne, og foreslog mig med stærkt anbefalende Ord til Revisor. Dermed blev jeg valgt og slap ikke mere fri for et eller flere Hverv, saalænge jeg var i Byen.

Arbejderforeningen havde ca. 30 Medlemmer, og deriblandt havde godt 100 Mand et Spiseselskab, som selv eiede Indretningen og havde en Køkkenforvalter, der holdt Piger og leverede os Maden: Morgen: Kaffe med Mælk, Smør og Brød. Middag: Suppe mest en Kødret med Tilbehør. Aften: Igen Suppe og nok en Ret. Alt gik for Selskabets Regning og lededes af Bestyrelsen: 1 Præsident (Formand), en Vicedo., en Kasserer, en Sekretær og 2 Køkkeninspektører. I Foreningen ligeledes de 4 første og 2 Bibliothekarer. Begge havde den Bestemmelse i Lovene, at ingen kunde genvælges til samme Hverv mer end en Gang, men dog igjen efter 1/4 Aars Forløb. Hver Fjerdingaar var nyt Valg.

Jeg husker knap, hvilke Poster jeg beklædte, ogsaa i en Sygekasse, som vi oprettede. I den skulde Bestyrelsen skiftevis besøge de Syge, og naar jeg da gik ind paa Sygehuset, havde jeg altid en flad Pægleflaske med Vin gemt i mine langskafte Støvler under Buxerne - og gik med udstrakte Arme imod Portneren, som befølte os paa alle Lommer og under Armene, da det var forbudt at indbringe noget. Men Pægleflasken opdagede han aldrig.

Engang havde Foreningen en Kasserer, Skomager Sauer fra Rhinbaiern, hvis Regnskab var slemt i Uorden. Og jeg blev valgt til at undersøge Regnskabet (jeg havde selv været Kasserer 1/2 Aar). Jeg lod alle Medlemsbøger indkalde og bragte det hele i Orden. Glad blev Sauer, da Resultatet blev, at han havde lidt Penge tilgode i Kassen.

Han havde en Søster i Genf. Hun blev gift med en dansk, senere Maskinfabrikant Hammel [15], Nørrebrogade 58, Kjøbenhavn, hvor hun maaske lever endnu. Hammel er død.

Mens jeg var Kasserer i Spiseselskabet indtraf en Episode, som var det interessanteste Punkt i hele min Foreningsvirksomhed, hvorfor jeg vil beskrive det lidt udførligt.

Vi havde en Køkkenforvalter, som med sine 3 Piger besørgede Madlavning, Servering og Alt, betalte Lokaleleie, Lys, Brændsel og Folkehold med Procenter af Bospisningens Overskud (almindeligt omtr. 90%), som vi hvert 1/4 Aar fastsatte.

Vi havde opsagt den gamle, og en Skomager, Derekinger, som var Kasserer før mig, var bleven valgt i hans Sted. Da der ved Skiftet var meget at ordne, ogsaa i Lokalet, blev Bospisningen udsat en Uge, og der lavedes kun Mad til Forvalteren, hans to Søstre og en Kokkepige. Vi maatte søge vor Kost andetsteds. Da saa Maaneden var omme, viste det sig, at Forvalterens Procenter ikke engang dækkede hans Udgifter, medens han som Regel skulde have ca. 120 Fr. Overskud maanedlig.

Bestyrelsen vilde strax hæve Kostpengene, som var Fr. 8,50 pr uge, forhøiet med 25 ctm, hvad jeg modsatte mig. Saa det kom ikke paa Dagsordenen, men ved Regnskabets Behandling kom de igjen med Forslaget, og mens det debatteredes, sad jeg og lavede et Regnestykke, og da de var lige ved at stemme om Forhøielsen (som sikkert vilde være bleven vedtaget), forlangte jeg Ordet og sagde: "Udgifterne for en hel Maaned har Forvalteren, men der var kun 3 Uger til at give Fortjeneste. Havde en Uge mere været som de andre, vilde der være bleven et lille Overskud, vel for lidt, men det tør haabes, at naar

Personalet bliver indøvet, vil det gaa bedre. Desuden er der flere af Bestyrelsen, som har spist her, uden at betale - og ingen vil vist nægte, at vi alle i Begyndelsen er mødt med langt større Appetit end ellers, især da mange i Mellemtiden har levet ved Tør Kost, og der er endnu adskillige Smaaudgifter, som Skiftet har foraarsaget. Naar jeg tager alt dette i Betragtning, saa kan jeg ikke indse, at en Forhøielse er nødvendig, men anser det for dumt, hvis nogen stemmer for Forhøielsen. Vi kan jo give ham 95% foreløbig og prøve nok en Maaned".

Forhøielsen faldt med Glans, men saa sagde Præsidenten: "Saa kan vi ikke have med at gøre". "Saa kan I lade være", svarede jeg. Saa burde de jo have nedlagt deres Hverv og ladet andre vælge, men det gjorde de ikke, hvorfor jeg heller ikke antog Truslen for Alvor. Men da de alligevel streikede og ikke rørte dem til noget, saa spurgte jeg heller ikke om Forlov, men forlangte og fik deres Bøger udleveret, og førte saa hele Forretningen alene (de haabede vistnok, at jeg derved vilde køre fast, men det skete ikke, ellers kunde de have faaet mig af Veien. Nu blev jeg derimod rent Diktator).

Allerede den første Uge gav et godt Resultat, vel nærmest som Følge af, at Medlemmerne igjen var bleven mættede med den kraftige Kost. Saa jeg turde allerede forbedre Køkkensedlen lidt, men jo bedre den blev, desto større blev Overskuddet, thi vi mærkede, at vi blev saa overmættede, at vi ikke kunde spise ret meget, hvorfor Indkjøbene ogsaa blev mindre.

Mine Venner kom ofte til mig og sagde: Kan det ogsaa gaa an at give saadan Kost? Regner Du ikke feil? Nei, sagde jeg, mit Regnskab skal nok staa sin Prøve hos Revisorerne. Da anden Maaned var gaaet, blev der en Renfortjeneste til Forvalteren paa 235 Fr.

Jeg havde i Sinde at stille Forslag ved den maanedlige Generalforsamling om at nedsætte Kostpengene med 25 ctm. Mine Venner, hvoriblandt var en, som før var Præsident, fik mig til at afvente den 3die Maaned. Procenterne blev saa sat ned til 85%.

Der var adskillige Retter, som almindeligt var os

for dyre, hvorfor vi sjældent fik dem. Men nu kunde jeg bruge dem til at dæmpe paa Overskudet, f.E. Kalvesteg om Aftenen var ellers en hel Fest, men nu tog jeg det tilsidst 3 Gange ugentlig. Der købtes alm. 2 Pund Kød til 3 Personer. Vi fik om Søndagen som Gemüse, Spinat med 3 kogte Æg til hver Person, men endda var jeg nødt til at give hver en Pægl Vin til Middagsmaden den sidste Søndag, thi Overskudet blev ved at stige og blev trods alt større end forrige Maaned, skønt Forvalteren havde 10% mindre af Overskudet.

Ved 1/4 aarlig Generalforsamling blev mit Forslag om 25 ctm Nedsættelse vedtaget, og der valgtes saa ny Bestyrelse, jeg husker ikke Resultatet. Mærkeligt nok at den gamle Bestyrelse, som intet udrettede, dog ved Generalforsamlingen indtog deres Pladser og lod som ingenting.

Kosten kom nu i sin gamle Gænge, og da jeg 3 Maaneder senere var bleven valgt til Præsident, steg Medlemstallet stærkt op imod 1 1/2 Hundrede, egentlig mere end Køkkenet kunde præstere. Men Lovene indeholdt intet om, at vi kunde sige Stop, hvad de andre i Bestyrelsen vilde. Men ved Maanedsforsamlingen blev Grænsen sat ved 125.

Samtidig med at jeg der var Præsident, var jeg forud Vice Pr. i Foreningen. Dette havde Skomager Kühne, en stakkels Fyr, som selv ikke duede til noget, ondt af og mente, jeg skulde nedlægge det ene. Men i Lovene kunde han jo ikke finde Hjælp, og jeg bad ham vente med sin Kritik, til jeg forsømte en af Delene.

Nogle Aar senere erfarede jeg, at Spiseselskabet var fallit og ophørt. En Blikkenslager, jeg havde kendt, var bleven Kasserer og stukket af over Grænsen med Kassen, som han nok har styrket ved at forsømme Udbetaling til Leverandørerne, der ikke vilde fatte Mistanke.

I selve Foreningen Arbeiter Bildungs Verein (Bildung hedder Dannelselse, men oversættes her bedre med Oplysning) var en god Bogsamling, Undervisning i Fransk (kun lidet bevendt), et Sangkor og Gymnastikhold. Alt det tog jeg ikke Del i, men der-

imod i Diskussionstimerne hver Onsdag Aften Kl.9 om Emner, som var kastet i en Spørgekasse i Lokalet. De var ofte meget interessante og belærende.

Fra Tid til anden holdtes der ogsaa Foredrag. De fleste af Pastor Wagner, der var Præst i en frireligiøs Menighed kaldet "Tysk reformerte Menighed". Han gik i sine Foredrag langt videre end Arboe Rasmussen. De var snarere en Kritik af det meningsløse i de forskellige Religioner. Han skrev ogsaa flere Bøger i samme Retning. Engang opfordrede han os til at træde ind i Menigheden, fordi han befrygtede, at nogle Medlemmer pønsede paa en reaktionær Ændring i Menighedens Vedtægter.

Til Optagelse fordres kun at hylde den fri Forskning og Prøvelse. Alt er frit i Menigheden, der betales hverken for Bryllup, Daab, Begravelse eller andet. Vi var mange, som meldte os ind og var med til Generalforsamlingen, der blev holdt i Kirken - og Prædikestolen, der var som en alm. Talerstol, blev benyttet som saadan. Men der kom intet Forslag.

Min Lærekammerat tog først Undervisning i fransk hos en Professor for 1 Fr. i Timen, men senere hos en Tømmersvend Rau (Württemberg) for 75 ctm, men han sagde, at en Time hos Rau, var mere værd end 2 hos Professoren. Og jeg gik fra Foreningen og til Rau - og jeg maa indrømme, at han var en fortrinlig Lærer. Jeg var maaske nok værre til at spørge end de fleste, men Svaret udeblev aldrig. Han var sikker helt igjennem.

En Kjøbenhavnner, Tømrer P. Olsen og jeg sad almindelig hver Aften i Foreningen og skrev fransk indtil Lokalet blev lukket Kl. 11, og naar jeg saa kom hjem i Logiet, hvor jeg havde begyndt Oversættelsen af nogle Fortællinger til tysk, kunde jeg ofte ikke modstaa Fristelsen, men tog fat med at skrive igjen. Men der var heller ikke flere saa ivrige.

Foreningen politiserede stærkt i Diskussionerne og ved Møder, altid i republikansk Retning. I Tyskland var der Foreninger med samme Navn, men de var en Del mere moderate, kunde jo heller ikke tale saa frit ud som i Schweiz. Samtidig begyndte i Tyskland den socialistiske Bevægelse, som dengang var helt

revolutionær. Der var ikke noget at lappe, hele Samfundet skulde omstyrtes med Magt ved en Revolution, om de just ikke turde sige det rent ud.

De stod derfor fjentlig overfor Arb. Bil. Verein i Tyskland, hvor Schulze-Delitsch [16] virkede stærkt for Oprettelsen af Brugs- og Produktionsforeninger. Det kaldte Socialisterne at dysse Arbejderne i Søvn i Stedet for at vække dem.

Egentlig var der dengang mere Forskel paa Arb. Foreningerne i Tyskland og dem i Schweiz end paa de sidste og Socialisterne. I Schweiz havde Foreningerne det Valgsprog "Frihed, Lighed, Broderskab", det samme som Socialdemokraterne nu har, men det er disse, som efterhaanden er kommen til samme Anskuelse som Arb. Foren. i Schweiz dengang havde, selvfølgelig bibeholdt noget af deres eget og hvad Udviklingen har bragt med sig. Nu er Socialdemokratiet mere fredeligt end A.B.V. i Schweiz dengang var.

Schweiz mærkedes der ikke noget til Socialisme. Lasalle [17], som var en af Socialismens første Førere i Tyskland, kom til Genf, mens jeg var der, (maaske kun for at duellere). Han duellerede hinsides Grænsen paa fransk Grund med en polsk Adelsmand angaaende en Frk. Dønniger [18], en Gesandts Datter. L. blev dødelig saaret og døde paa Hotellet i Genf, hvor han boede. Mange af os var henne at se ham ligge død i Sengen, og Grevinde Hazfeld stod ved Siden.

Før hans Lig blev ført bort til Breslau i Schlesien, sang Foreningens bedste Sangere ved hans Ligfærd i Frimurerlogen. Nu blev der Mudder i Foreningen som betalte Sangundervisningen over, at Sangerne turde understaa dem at synge ved saadan en Socialist. Men da det kom frem, sagde Sangerne, at hvad de sang slet ikke var indøvet i Foreningen, og hvad de foretog dem privat vedkom Ingen.

Det var nemlig Hammel (s. Side 32), som var meget musikalsk, der havde indøvet de Sange i sit Logis - og dermed faldt den Bombe uden Knald.

Arbejderforeningen i Leipzig ønskede at oprette et Spiseselskab som vort og bad os om Oplysning,

da jeg var Præsident. Bebel [19] var dengang Formand der og jeg sendte ham Oplysning om Indretningen og har saaledes korresponderet med Bebel, som jeg ogsaa har hørt tale i Stuttgart og Frankfurt. Dengang var han ikke Socialist, men blev senere deres ivrigste Fører. Om de fik et Spiseselskab oprettet, ved jeg ikke.

Engang var der Kantonsvalg i Genf og de seirende trak gennem Byen i Procession. Der faldt da et Skud uden Virkning og uden, at det blev oplyst fra hvem. Men Følgen blev, at der kom Militær til Genf i nogen Tid. Man saa ellers aldrig Militær. Militzen, som har Uniform og Vaaben i Hjemmet, skulde nok holde Øvelse i en Leir udenfor Byen nogle Dage om Efteraaret, men de fleste løb hjem om Natten.

Vi Svende paa Værkstedet skulde netop Revolutions Aftenen fortære et 20 Fr. Styk, som Mester havde givet os, fordi vi lavede en poleret Nøddetræs Kiste til hans Kone, som var død som Følge af et Albuestød.

I Genf havde jeg for 3die Gang Leilighed til at bekæmpe en Beruselse: Vor Mælkeleverandør, en Bonde, havde indbudt Bestyrelsen og gik derud en Søndag Eftermiddag i en stegende Sol. Da vi naaede Gaarden var Manden i Vinkælderen med en Herre, vist en Kunde, at smage paa Vinen.

Der kom vi tilpas, saa ophedede som vi var. Der laa Masser af Vinfade fra forsk. Aargange og strax tappede han hvid Vin i en Lerpotte, som gik fra Mund til Mund. Den skulde tømmes for at tappe rød Vin deri, saa en anden Aargang og saa aftappet Vin. Man skulde tro, at hans Hensigt var at beruse os strax, og det kan ikke nægtes, at det ogsaa steg til Hovedet.

Men da han saa bød os ind, sagde jeg: Nei, lad os nu først se, om De har nogle Køer eller hvor De har Mælken fra. Vi fik da det hele at se. Prægtige Køer og en god Svinestald. Men endnu var jeg ikke færdig med at udaande Vindunsten, og da vi kom ind, tog jeg Plads for Enden af Bordet og havde travlt med at kigge ud af det aabne Vindue, indtil jeg følte, at alt var forsvundet, og jeg følte mig frisk.

Saa vendte jeg mig mod Bordet og sagde: Lad os

saa drikke Værtens Skaal og stak mit glas ud. Ved et godt dækket Bord maatte vi nemlig gentage Turen fra Kælderen med diverse Vine. Men nu kunde jeg taale alt, medens de andre blev slemt berusede, saa jeg formodede at Enden vilde blive, at han maatte køre os hjem. Men saa galt gik det ikke, skønt de var slemt usikre paa Benene og endelig, da Manden fulgte os ud af Byen, gav han endnu et Glas i Kroen.

Paa Hjemveien kom vi forbi mange Villaer, og etsteds blev der spillet paa Harmonika, og da Indgangen stod aaben gik et Par af de sikreste derind, og snart dansede de med de fornemme unge Damer. Saa ligefrem er Genferne for en stor Del. Turen havde nok taget en Del paa Rusen, men næste Dag vidste ingen af dem ret meget Besked med, hvordan de var kommen hjem eller at de havde danset. Først da jeg fortalte det, kom noget frem i Hukommelsen.

Varmegraden i Genf er ikke saa høi som i Paris, skønt dette ligger flere Grader mere nordlig. Grunden dertil er, at Genf ligger høiere og er nærmere ved Snebjergene. Genfersøen er 1106 Fod over Havet, men nogen egentlig Vinter er der ikke. Falder der Sne smelter den i Reglen strax væk, kun naar "la bise" en kold Nordvind, som kan holde i 3 Døgn, raser, saa er det vanskeligt at gaa over Broerne og at holde Varme i Ørene. Saa kan det ordentlig sætte Istapper paa de Træhuse, som ved den ene Side af Rhone er lavet paa Vandet til Vaskekonerne.

Genf er smukt beliggende ved den sydlige Ende af Søen, tildels paa en Skraaning, som hælder mod Søen. Men de vigtigste Gader ligger mellem denne og Vandet. Søen regnes kun til Havnen, derfra og gennem Byen kaldes det Rhone, paa hvis høire Bred ogsaa ligger en Bydel, der er forbunden med den øvrige By ved 3 Broer. En fjerde blev bygget, mens jeg var der: "Montblancbroen". Broen danner et Knæ, hvorfra en lille Bro fører over til Rosseau Øen. En anden Ø, som er beboet, ligger mellem de andre to Broer, hvoraf den ene kun er for Fodgængere.

Der er deilige Omgivelser til større og mindre Udflugter. En de mest yndede, er til den store og lille Salève, og noget af det smukkeste er en Af-

tentur til Coligny, som ligger høit paa en Skraaning ved østre Side af Søen tæt udenfor Byen. Der er en god Udsigt over Byen. Deroppe ses den Villa, som Fr. VII beboede under sit Ophold i Schweiz. Han har vel ogsaa hentet friere Tanker der.

Mens Krigen i 1864 varede holdt vi Danske først Berlingske og saa Dagbladet. De indeholdt en Fortegnelse over danske Fanger i Tyskland. Der kunde vi finde Bekendte, bl.a. Jacob Jensen fra Graderup, min Skolekammerat, som nu bor i Bogense.

Jeg maa ikke glemme at fortælle, at jeg var i Arrest i Genf. Der var Stiftelsesfest i Foreningen, og da en Kammerat og jeg naaede Indgangen til vort Logis, var den spærret af to Betjente og nogle Folk, som kævedes. Da vi maatte standse for at se Leilighed til at slippe ind, greb pludselig den ene Betjent mig i Kraven og trak af med mig, først omkring ad Molard Plads, saa ind i Nygade 6 og op ad Trappen til min Dør, hvortil jeg havde Nøgle. Men jeg maatte ikke lukke op. (Flere Steder i Byen er der, mellem to Gader, lange brolagte Gange gennem Husene), saa gik det videre til Raadhuset, hvor jeg kom i et pænt Selskab, en hel Masse Anholdte i et lille Rum. Skønt jeg underveis ikke gjorde ringeste Modstand, gav Betjenten (No. 37, en falleret Slagter fra Basel) mig jævnlige med Haanden, han holdt i Frakkekraven, et Knubs paa Øret, saa Blodet flød mig ned ad Halsen og med sin Knippel adskillige Stød i Ryggen, saa jeg i flere Dage ikke kunde arbeide. Da Dagen kom var der intet at bemærke, jeg kunde gaa med mit blodige Hoved.

Engang var jeg med paa en Udflugt til Vevey og Montreux med Skib, men mellem de to Byer gik vi. Vi besøgte da ogsaa det saakaldte Slot Chillon, som staar med et Taarn helt nede i Vandet. Her saa vi ældre Tidens Torturretskaber, og indvendig i Taarnet var indmuret Knive i alle Sider, og foroven var nogle faa Trappetrin. Naar Ofrene naaede derved, blev de stødt ud og faldt da, sønderflængede af Knivene, i Vandet.

Det er en yndig Egn med sin yppige Vegetation, da Terrænet skraaner ned mod Søen i Syd. Udflugten var

i Anledning af Slaget ved Leipzig [20] den 18. September i Napoleons Krigene.

I August 1864 søgte Telegrafabrikken i Neuchatel en Værkfører til Snedkerværkstedet. Jeg meldte mig og blev antaget. Jeg skrev da, at jeg vilde møde 3. October. En Kammerat, Stieger, fra Magdeburg og jeg vilde nemlig gøre en 3 Ugers Tur ud til Mont Blanc, over til Wallis, gennem Berner Oberland til Luzern og Zürich og derfra til Neuchatel.

Vi forlod da Genf Midte September tilfods. Hele Veien ud til Montblanc er mest en smal Dal med temmelig høje Bjerge paa begge Sider. Men der er saa mange Afvexlinger, at Turen ikke kan blive kedelig, bl.a. var der et smukt Vandfald.

Den Dag vi naaede ind til Chamounix, ved Foden af Montblanc, regnede det saa smaat, men vi kunde dog ikke modstaa Fristelsen til at stige noget op tilhøire, til Bosson Gletsheren (Isbræ), som naaede langt ned mod Dalen. Jeg var da oppe paa den hentøende Is og sprang gennem et udtøet Hul ned paa Jorden og kunde gaa underud derfra.

Turisttiden var nu, ved Jævnøgn, omtrent forbi, og vi tog ind paa et af Hotellerne, hvor vi fik Aftensmad og hver en god Seng. Vi frygtede at Veiret skulde ødelægge vor vigtigste Tur op over Ishavet næste Dag. Men da jeg om Morgenen saa ud af Vinduet, var Veiret straalende og i en Fart blev vi klædt paa, kom ud, fik Morgenforfriskning og betalte. Desværre husker jeg ikke hvor meget, men vi var høist forbavsede over, hvor billigt det var. Jeg hørte Jomfruen sige til Fruen: Det er Haandværkssvende. Inden det endnu var lyst, var vi ude af Byen og paa Vei opad Bjerget til Montanvert.

Det er kun en smal Vei, der er udjævnet paa Skraaningen og kun benyttes af Fodgængere og Muldyr, som ogsaa maa bære alle Fornødheder op til Montanvert. Da vi kom lidt op, havde det sneet der, medens det regnede i Dalen Dagen forud, og vi saa ved Veien nogle mærkelige Isdannelser, som vi aldrig havde set Mage til og beklagede, at vi ikke kunde føre dem med os. De bestod af en Masse tynde Isnaale staaende paa Jorden lodret ved Siden af

hverandre og dækket med en tynd Isflage. Vi spekulerede paa, om det havde været en Vandpyt eller om det var Taagen (Skyen), som ved at berøre Jorden var bleven til Is, men kunde ikke udregne det.

Da vi kom længere op, mente vi at faa deilig Udsigt ved at stige tilhøire op ad Bjerget til et Punkt, som vi ansaa som egnet dertil. Men der var ikke noget at se, og vi steg til et andet Punkt, men ogsaa forgæves. Saa vilde vi ikke gaa samme Vei ned - og tabte forøvrigt ogsaa Sporet.

Men da kom vi til et Sted, hvor vi skulde tværs over et Stenskred, hvor der laa uhyre Masser af Stenbrokker saa steilt som de kunde. Det vilde være den sikre Død, om vi traadte derud, da det hele strax vilde komme i Bevægelse, og vi maatte da stige op udenom dette Sted og naaede endelig ned til Veien igen og lidt efter til Montanvert. Det er det Sted, hvorfra Turisterne gaar tværs over Ishavet eller udgaar, naar de vil høiere op.

Der er bygget en Træhytte til Restauration. Der fik vi en Forfriskning bestaaende af Brød, Ost og Mælk, som var meget billigt. Men inde i den anden Stue sad et engelsk Selskab, som vist maatte betale efter en anden Takst.

Nogle vilde tværs over Isen, andre gik høiere op. Der er en Del Førere, som tilbyder deres Tjeneste, som vi afslog, da vi vilde gaa bagefter Englænderne. Man kan ogsaa blive braaddet, d.v.s. faa Søm slaaet i Støvlerne.

Vi købte hver en lang Alpestok med Navnet Montanvert indbrændt. Ishavet dannes af halvtøet Sne, der styrter eller glider ned i Sidedale eller Kløfter paa nordre Side af Bjærgene og der fryser til Is. I den varme Tid smelter Overfladen og forneden noget af det nedrindende Vand, men hele Isen glider ogsaa nedad, men saa langsomt, at det ikke mærkes. Den kan slaa store Revner og Dele deraf kan synke, men Revnerne udfyldes igjen og fryser til.

Vi saa et Sted et Hul, stort nok til et Menneske at springe i, vi kastede Stene deri, men det varede flere Sekunder før de naaede ned, saa det maa være en uhyre Isdybde. Det var en stegende Varme den Dag

paa Isen, hvor det klare Vand stod. Da vi var naaet halveis over paa den flade Is, kom vi til en Sammenstyrning, hvor Isfladerne stod omtrent saa steilt som et Hustag. Heri havde Førerne hugget Trappe-
petrin til Overgangen.

Her indhentede vi Englænderne, blandt hvilke var en rødhaaret ung Fyr paa ca. 18 Aar, som var den ængsteligste af dem alle og derfor altid den bagerste - og hvor var han bange, naar vi i temmelig rask Fart var i Hælene paa ham. En Dame førtes ved en Førers Arm.

Da vi naaede den modsatte Side af Isen, var der en lignende Hytte med Restauration tilvenstre. Navnet har jeg glemt. Der gik Englænderne hen, men vi gik tilhøre. Et lille Stykke derfra var der et lille Vandfald fra en høi Klippe. Der fortærede vi Resten, som vi tog med fra Montanvert og drak af den klare Kilde.

Restaurationen paa den Side maa vistnok føre alt op til Montanvert og tværs over Isen, da det er umuligt for Muldyr at komme derop fra Dalen, da der kun er en Sti, som for en stor Del er hugget ind i Siden af de steile Klipper og næsten hele Tiden danner Trapper, som paa den ydre Side er forsynet med et Rækværk.

Her morede vi os igen med at gøre den røde Engländer bange, idet vi snart stod stille og betragtede Omgivelserne og snart kom springende bagefter ham for atter at standse og se os om. Men han saa vist ikke stort andet end sine Støvlesnuder.

Længere nede kom vi paa mere jævn Grund, der fortsatte, svagt dalende, ved Siden af Isen til vi naaede ned i Dalen, hvor vi saa Vandet styrte frem fra en mægtig Bue under Isen og saa boltre sig frem mellem store Stene. Det er Begyndelsen til Arveflooden, som ved Genf støder til Rhone fra Genfersøen. Vandet fra Arve og Rhone følges ad i et Leie et langt Stykke ind i Frankrig før Vandet, der er forskelligt i Farve og Varme, kan blandes. Vi gik saa igen ind til Chamounix fra den modsatte Side og overnattede.

Næste Morgen begav vi os paa Vei efter

Schweizer Grænsen. Der var nok adskillige smukke Punkter, men efter Gaarsdagens Oplevelser gjorde det kun lidt Indtryk paa os. Jeg husker derfor næsten intet. Det var tildels en temmelig bred Dal, mere flad, hvor Folk var paa Markarbejde, og overalt kom deres Børn rendende for at tigge. Det kan maaske være indbringende om Sommeren, naar rige Turister kommer den Vei, men vi gav intet. Der fandt jeg en engelsk Reisebog, som jeg endnu har.

Da vi kom nærmere Grænsen blev Landskabet mere interessant, og vi kom tilsidst gennem en Portaabning, som er udhugget gennem Klippen, kaldet Tête noir = sorte Hoved - og strax paa den anden Side havde vi en henrivende Udsigt over Wallisdalen, næsten ned til Villeneuve ved Genfersøens nordøstlige Grænse og opad over en Del Byer og mange Vinmarker.

Vi passerede Trient og blev over Nat i Martigny. Næste Dag gik vi videre mellem Vinmarker, hvor Druerne paa den Tid var modne og billige at købe og naaede Bad Leuk med varme Kilder. Jeg husker ikke om vi tog et Bad. Derfra gaar en Kørevei, stadig slyngende opover Bjerget. Da vi naaede op paa Høiden, huggede vi ud af Klippespalter Krystaller, hvoraf jeg endnu har.

Veien derfra ned mod Thun var mere langtrukken og hørte ikke til de interessanteste i Berner Oberland, som vi ikke besøgte. Næste Dag gik vi til Brienz, hvor de fleste Mennesker er Billedskærere, et Slags Husflidsarbeide. De udskærer forskellige Dyr, særlig Gemser, og andre Ting, som sælges til Turisterne om Sommeren.

Næste Dag gik vi videre ad et Bjergpas eller rettere en Høidal, som fører til Vierwaldstädter Søen. Da vi var kommen ud ad Byen, gik vi op i Krattet ovenfor Veien i et vist Ærinde, og der kom da nede paa Veien en Kvinde, som tiltalte os paa fransk. Og vi fik da at vide, at det var en Kone, langt inde fra Savoyen, hvis Skriftefader havde paalagt hende at valfarte til Marie Einsiedeln [21] i det nordlige Schweiz, og derhen spurgte hun om Vei.

Paa Kortet saa jeg, at hun skulde samme Vei som

vi, og vi tog hende da med paa Turen til Alpnacht, hvorfra vi seilede til Luzern. Da der paa de fleste Søer var fri Fart for Haandværkssvende, bad jeg Kaptajnen at lade den Kone seile frit, hvad han til- lod. Da vi kom i Land, spurgte jeg efter et Nonne- kloster, som der er nok af i Luzern og førte hende til Porten, hvor de modtog hende for Natten.

Vi saa os om i Byen, men husker ikke meget, hvad vi saa, ja, vi saa da Løven af Thorvaldsen. Det er en smuk Egn ved Vierwaldstädter Søen. Derfra gik vi nordvest om Søen og kom ved Küssnacht til den Hulvei, hvor Wilhelm Tell skal have sagt: "Durch diese hohle Gasse muss er kommen", nemlig Landfogeden, som han dræbte.

Saa gik det videre op ad Bjerget Rigi, hvor vi overnattede paa Hotellet og var oppe at se Solop- gangen, som anmeldes med Hornsignal for at vække de Fremmede, som kom ud, stærkt indsvøbt, da det ver temmelig koldt om Morgen. Solopgangen var smuk at se, men nedenunder var Søen og Luzern begravet under Skyer, som lignede et oprørt Hav, dog uden Skumkamme.

Fra Rigi gik vi til Zug og derfra over Søen til Zü- rich, hvor min Kammerat fik Arbeide, og jeg fortsat- te Reisen med Banen, standsende i hver By. Tog et varmt Bad i Baden og naaede Neuchatel d. 2. Oc- tober om Aftenen - og Folk gloede paa mig med den lange Alpe stok og den store Straahat.

NB. Min første Jernbanetur var jo fra Flensborg til Berlin med Overnatning i Hamborg. 2den Tur var fra Wien, det lille Svip til Gumpoldskirchen 1860, hvor vi alle blev fulde. 3die Tur var 17/6 1860 fra Wien til Neunkirchen. Og 4de Tur blev først denne fra Zürich til Neuchatel i Octbr. 1864 - I 7 Aar 4 Baneture, det kan da ikke siges, at jeg dengang be- nyttede Banen for meget. Senere har jeg bedre været med.

Den 3. October meldte jeg mig, som lovet, paa Fabriken, men fik den Besked, at Pladsen var besat. Det gør ikke noget, sagde jeg, saa reiser jeg videre. Ja, hvis De vil tage Arbeide som Svend, saa kan De blive. Og jeg tog Arbeide og fik den forrige Værk-

førers Høvlebænk, Værktøi og Bog, hvori vi skulde angive Tiden, vi arbeidede paa hver Ting, da der ofte, midt i et Akkordarbeide, kom andre Ting, som skulde laves strax.

Forgæengeren (Værkføreren) ved min Bænk havde 4 Fr. Dagløn, ellers fik Svendene omkring 3 Fr. dag- lig, men jeg forlangte ogsaa 4 Fr. (dengang blev saadant først afgjort efter 14 Dages Arbeide). De vred dem ved det, man da jeg sagde, at de kunde give mig Akkord, saa fik jeg alligevel de 4 Fr. - og var glad, at jeg ikke blev Værkfører, som ikke er nogen behagelig Stilling at staa mellem Direktionen og Arbeiderne og være dem tilpas til begge Sider.

Den ny Værkfører var en ældre Mand, som havde været Snedker paa Landet, men ikke kunnet klare sig. Han var meget langsom i sine Bevægelser og vistnok kun en simpel Snedker. Saa ingen af Svendene respekterede ham ret meget. Han saa, hvorledes jeg viste de andre Svende bedre Arbeidsmetoder, og at de ofte spurgte mig om noget, men aldrig ham om andet end de Ting, han skulde skaffe dem, men ikke angaaende Arbeidet.

Det blev ham nok for meget og maaske frygtede han, at jeg tragtede efter at stikke ham ud, hvad jeg nu slet ikke vilde, selv om de igen tilbød mig det. Men jeg mærkede godt, at han søgte at sværte mig ved Direktionen og endelig 1. Mai 1865 blev jeg opsagt paa 14 Dage.

Da jeg spurgte om Grunden til Opsigelsen, sagde Bogholderen, at jeg ophidsede Svendene, saa der ikke kunde betales dem nok. Men det var nu grebet ud af Luften, for der havde slet ikke været Tale om nogen Lønforhøielse udover den, jeg selv fik fra i Be- gyndelsen. Om en eller anden Svend har forlangt et Akkordarbeide forhøiet ved jeg ikke.

Da jeg fik Opsigelsen, havde jeg netop faaet en Masse Morsebrædder i Akkord à 1 fr. 20 ctm. pr. Stk. Det var det bedste Arbeide paa Fabriken, hvormed jeg godt kunde tjene 10 fr. daglig. Men det gik ikke an, for saa vilde Prisen blive nedsat, og det vilde jeg dog nødvendig berede mine Efterfølgere. (Morsebrædderne er dem, hvorpaa Telegraf Apparaterne staaer. De skulde

ikke poleres, det skete først senere, efterhaanden som et skulde bruges). Heldigvis var Mahognitræet, jeg skulde bruge, saa vaadt at alle Brædderne vilde blive kasseret, naar de blev tørre, hvis Træet ikke blev tørret inden Forarbejdelsen.

Paa den Maade fik jeg efterhaanden 3 andre Akkorder. Derfra kunde jeg overføre en Del af Arbeidstiden paa Morsebrædderne, hvad Værkføreren naturligtvis ikke kunde opdage - og derved opnaede jeg paa de fire Akkorder i 28 Dage 168 Fr. = 6 Fr. daglig, som var det høieste, de kunde taale, at vi tjente paa Akkord - ellers blev Prisen sat ned.

Jeg havde beregnet at blive færdig Pinse Lørdag Aften, men paa Grund af andre Forhold, som nævnes senere, skyndte jeg mig og fik Afregning Fredag Middag.

Arbejderforeningen var kun lille der, da jeg kom blev jeg det 28. Medlem. Jeg tilbød strax at give Undervisning for en ringe Betaling i Regning og - Fransk, det indkomne skulde anvendes til at betale et Par Ugeblade. Jeg bestilte og betalte dem, men fik kun en ringe Del ind.

Efter 3 ugers Forløb skulde Præsidenten hjem til Tyskland til Militærtjeneste, og de vilde da vælge mig i hans Sted, hvad efter Lovene ikke kunde ske før efter en Maaned Ophold der. Men de indvendte, at saa kunde Vicepræsidenten besørge det i en Uge, og jeg blev valgt - og genvalgt saa længe jeg var der, da Lovene ikke havde den Begrænsning som i Genf (kun en Gang Genvalg).

Medlemstallet steg nu, og da 3 Maaneder var gaaet havde Foreningen 63 Medlemmer og kunde nok selv betale Bladene fremtidig. Lokalet var kun en lille Stue og blev nu for lille. Og vi søgte og fik et større, og Foreningslivet trivedes godt.

I Neuchatel var jeg ikke ude over den allernærmeste Omegn. Har senere fortrudt, at jeg ikke af lagde et Besøg i Chaux-de-Fonds, hvor næsten alle er Uhrmagere. Kun i Julen aflagde jeg et Besøg i Genf. Der blev jeg indbudt som Gæst i Spiseselskabet.

Fra dette Besøg har jeg endnu et Fotografi af

mine nærmeste Venner og Bekendte. Nu ser jeg at den Slyngel, som ødelagde Spiseselskabet ved at rende med Kassen, paa Fotografiet sidder ved min venstre Side.

Som nævnt vilde jeg reise fra Neuchatel i Pinsen og det var bestemt at holde Afskedsfest for mig 2. Pinsedag med illumineret Baadfart paa Søen om Aftenen. Men det blev til Intet, fordi jeg om Tirsdagen før læste i "Bund" (et Schweizerblad), at der Pinse-lørdag Aften Kl. 8 gik et Extratog fra Basel til Paris med 5 Dages Ophold der for 20 Fr. frem og tilbage, medens en enkelt Billet ellers kostede 30 Fr.

Der vilde jeg med og skyndte mig derfor, som nævnt, at blive færdig med mit Arbeide Fredag Middag. Om Aftenen feiredes Afsked for mig og En, som skulde hjem paa Session, ham gav jeg Lørdag Morgen 20 Fr. med til Præsidenten i Basel at købe mig en Billet for - og om Eftermiddagen dampede jeg selv til Basel. Fik min Billet og kom med Toget Kl. 8.

Her sad vi vel forvarede i 16 Timer, undtagen et lille Frokostophold underveis, hvor vi knap kunde gaa uden at støtte os til Vognene, saa stive var vi blevne af at sidde indeklemt i Kupeerne, thi selvfølgelig var ikke flere Vogne med end de løste Billetter fordrede.

Ved Toldeftersynet ved Grænsen lod jeg mine Cigarer ligge under Bænken, da jeg vidste, at dem fik jeg neppe Lov at tage med, da der var Tobaksmonopol i Frankrig og de Bekendte, jeg traf i Paris, var glade for en Schweizer Cigar.

Paris, Schweiz, Tyskland - hjem

Pinsedag Kl. 12 ankom vi til Paris. Jeg havde min Broder Christians Adresse. Han boede hos en Barber, Elasser, men da jeg kom derhen, sagde de: il est sorti = han er gaaet ud, og da jeg spurgte hvorhen, sagde de: til Berlin. De skulde have sagt: il est parti = bortreist. Der kom jeg altsaa for sent - han var lige nylig taget tilbage til Berlin. Han havde endnu noget Værktøi liggende i Logiet. Saa logerede jeg de fire Nætter der.

Hans (nu min) Logikammerat var, saavidt jeg husker, ogsaa dansk, og det var ham, som bragte mig sammen med en hel Flok Danske. De vilde vise mig omkring i Helligdagene, men det blev ikke til meget, for ved hvert Værtshus vi kom til, var der nogen, som var tørstige.

Men saa kan det nok være, at jeg benyttede Tiden bedre de 3 Søgnedage. Jeg havde en Bog med Kort og udmærket Beskrivelse af Paris, saa jeg uden at spørge kunde finde Alt, hvad jeg vilde se og kunde ikke løbe vild i Byen.

Jeg besteg da Triumfbuen, Pantheons Taarn og 2 andre Kirketaarne for at nyde Udsigterne og var inde i flere af de vigtigste Kirker. De katolske er altid aabne. Jeg var paa flere Museer. Et Sted vidste jeg efter Bogen, at Fremmede havde fri Adgang, men ved Indgangen traadte en Skildvagt mig i Veien, men saasnart jeg sagde: Je suis étranger = jeg er Fremmed, saa gjorde han Plads. Hvad jeg saa paa Museerne er glemt, kun husker jeg en Voxfigur af en Kvinde fra en anden Verdensdel, paa hvis Bagdel sad et Barn, saa bagbøiet var hun i Lænden.

Jeg saa mig godt om i Paris, men da jeg ikke kunde faa Tid at komme overalt, saa satte jeg mig ovenpaa Omnibusser og kørte omkring i de forskellige Bydele. Sporvogn var der ikke dengang.

De danske, der kendte mig fra Genf og ligeledes nogle Tyske Bekendte derfra, plagede mig voldsomt

for at blive i Paris. Jeg skulde da hjælpe dem at faa et Spiseselskab oprettet, men jeg vilde ikke blive - og forøvrigt antog jeg, at Arbejderne var for spredt i den store By til at samle Deltagere nok, da der kun kunde regnes med Udlændinge fra denne Side af Europa.

(Torsdag Aften Kl. 8). Jeg købte i Paris et Stereoskop og 1 Dusin Billeder, hvoriblandt netop et med ovennævnte Skildvagt. Jeg købte ogsaa et Brød af den Sort, som bruges i Restaurationer at skære ud af til Gæsterne. De er tynde og godt 2 1/2 Al. lange.

Da de Reisende i Toget saa det, var der mange, der ærgrede dem over, at de ikke havde tænkt paa at købe et saadant, og da vi kom til Grænsen, lo Toldbetjentene og vidste knap, om det skulde fortoldes. Ak, det er ikke Umagen værd, sagde de.

Om Aftenen i Basel var Sangerne i Foreningen samlet til Øvelse. Saa kløvede jeg Brødet i den ene Ende og gav Dirigenten det som Stemmegaffel, hvorfra hver Sanger kunde tage Tonen i Form af et Stykke Brød, han brød af - og hele Brødet blev spist den Aften.

Det var min Mening strax at tage til Tyskland, men da jeg syntes, der var smukt ved Basel, fik jeg Lyst til at blive en lille Tid, og jeg tog Arbeide. Men det blev ogsaa kun en lille Tid paa en Uge, for jeg syntes ikke om Værkstedet, og paa min Fødselsdag sagde jeg om Morgenen, at jeg vilde ønske, at jeg i Dag kunde forlade Basel ligesom Wien 5 Aar forud.

Rigtigt! Saasnart Mesteren kom paa Værkstedet ragede vi uklar. Jeg gik og blev færdig til at tage med Toget Kl. 10 til Freiburg i Baden. Det blev en fornøielig Tur med Besøg hos Bekendte efter hver lille Banetur. I Freiburg besøgte jeg en Bekendts (Dacier Blaile) Forældre. Byen er omgivet af Volde og Grave, som er forvandlet til yndige Spaseregange. Omegnen er smuk og frugtbar. Der er en smuk Domkirke, hvis Taarn er 356 Fod høit. Byen har

ogsaa et Slotsbjerg, hvorfra Byen bedst ses.

Om Eftermiddagen kørte jeg ud til en Landstation og gik derfra 1 1/2 Mil østlig til Waldkirch i Schwarzwald for at besøge en Bogbinder, som laa syg af Brystsyge nogen Tid i Neuchatel, men saa kom hjem. 2 Piger, som tjente i Neuchatel, jeg tror hos en dansk Konsul, var fra samme By og besøgte ham - hvor jeg undertiden traf dem. Den ene var nu ogsaa hjemme, den anden i Nancy i Frankrig.

Det er i Schwarzwald de gamle Stueuhre blev lavet. Dengang var der i Waldkirch 2 Fabriker, som lavede forskellige Musik Instrumenter, bl.a. dem som Karusseller og andre føre med dem. Det er et gemytligt Folkefærd i disse Egne, man bliver snart saa fortrolig med dem, som om vi var gamle Bekendte. Bogbinderen havde det noget bedre, men levede ikke ret længe.

Næste Dag gik jeg til Stationen og kørte til Kehl, hvor jeg besøgte Snedker Rauscher. Kehl ligger nær ved Rhinen, og paa modsatte Side ligger Strassburg i Elsass, som dengang hørte til Frankrig. Jeg var derovre og besaa Byen. Det vigtigste at se er Domkirken med sine to Taarne, hvoraf det ene er 490 Fod høit, medens det andet kun naar i Portalens Høide. Taarnuhret er prydet med de 12 Apostle, som kommer frem naar Uhret slaar og har et Klokkespil.

Jeg var oppe paa det lave Taarn. Choret til Domkirken blev bygget i 10de Aarhundrede. 1015 lagdes Grunden til Kirkebygningen, som det varede 260 Aar at opføre. Endelig blev det høie Taarn færdig 1439 - det er et sandt Kunstværk.

Næste Dag tog jeg over til Baden Baden, besaa Omgivelserne, Byen og Kurhuset. Jeg var jo kun tarvelig klædt og vilde sikkert ikke have faaet Lov til at komme ind i Spillesalen, hvis Dørvogteren havde vidst, hvem jeg var. Men da jeg gik kækt op ad Stentrappen og sagde paa fransk: Est-il permis d'entrer? = er det tilladt at gaa ind, saa fik jeg et lille Buk og en Haandbevægelse = værs'god. Jeg saa da, hvorledes de skubbede Pengene frem og tilbage.

Saa tog jeg et varmt Bad og kørte til Karlsruhe, hvor jeg ogsaa besøgte en Bekendt og besaa Byen

med sine Gader som et halvt Vognhjul. Næste Dag til Pfarzheim, hvor jeg besøgte en Juveler, der havde interesseret sig meget for Arbejderforeningen og været i Korrespondance med os i Genf.

Samme Dag naaede jeg Stuttgart, hvor jeg fik Arbejde hos en Mester, der mest lavede Snedkerværktøi og Tegnebrædder, Linealer og Vinkler, og var der til 10. October.

I Arbejderforeningen var der en Brugsforening, men den skulde først da i Efteraaret have et eget Udsalg i alm. Urtekramvarer. Derimod havde den Akkord med visse Handlende, Bagere, Slagtere, Barberer, Beværtninger o.a. om en Rabat paa 6% - og den selv havde ladet udmønte Smaapenge, som vi købte hos Kassereren og betalte med de paagældende Steder.

Overskudet fordeltes saa efter, hvad hvert medlem havde udvexlet. Men paa et Omraade var den naaet vidt, idet den fik hele Jernbanetog med Kul fra Rhinengnen til Medlemmerne, hvoriblandt var flere Fabriker i Provinsen.

Medens jeg var i Stuttgart havde Arb.foren. fra hele Tyskland Kongres dér i 3 Dage, og da arbejdede vi ikke. Men derved slap Mønten op, og vi kunde ikke gaa til Mesteren, da han var gnaven over Standsningen. Saa pantsatte jeg mit Uhr og delte Beløbet med mine to Kammerater (det var eneste Gang, jeg har prøvet at gaa til Onkel).

Vi fik da Leilighed til at se meget, som ellers ikke var tilgængeligt for Publikum. En grim Mærkelighed var der i Stuttgart, som man næsten ikke skulde tro kunde tillades nogetsteds. I nogle Gader, ogsaa der hvor jeg var, var Husene bygget sammen parvis, saa en Slippe paa godt 1 Alen, saa to Huse, en Slippe o.s.v. Slipperne tjente som aaben Beholder fra alle Retirader i de to Huse, som stødte til, og alle Husene var indrettet med en lang Gang hen til Gavlen, hvor Retiraden var anbragt.

I Stueetagen kunde man ikke undgaa at blive stænket i Enden, naar der samtidig var nogen beskæftiget i de øvre Etager. At det gav en frygtelig Stank er forstaaeligt, især i den varme Tid. Man kunde da med

tilbundne Øine godt lugte hver Gang, man var kommen forbi to Huse.

Fra Stuttgart kørte jeg til Heilbronn, derfra gik jeg tilfods gennem Neckardalen, hvor der er et Saltværk, til Heidelberg. Var oppe ved Slottet, saa den store Tønde og den deilige Udsigt. Saa til Mannheim med sine vinkelrette Gader og derpaa til Darmstadt, hvor jeg igjen traf en Ven fra Schweiz. Saa til Frankfurt a/M, hvor jeg tog Arbeide hos en Snedker Rupp.

Da jeg havde været der nogen Tid, fik Arbeiderforeningen et nyt og større Lokale, og vilde da have et Spiseselskab oprettet. Der var nemlig en, som havde været med i Genf, en Holstener, som agiterte derfor. Jeg vilde først ikke have med det at gøre, da jeg ikke agtede at blive ret længe i Frankfurt, men vilde hjemad. Men det hjalp ikke, de vilde have mig til Forvalter. At det ikke vilde blive indbringende, indsaar jeg godt, og det blev heller ikke stort andet, end hvad jeg tjente i den ledige Tid ved mit Arbeide. Jeg fik nemlig en Høvlebænk og Værktøi fra min Mester i Stuttgart.

Bespisningen kom godt i Gang og gik taaleligt, mens jeg var der, men ikke længe derefter var den fallit. Jeg havde først 2 Piger, saa skiftede vi, og jeg fik Elisabeth Thran [22] og en ganske ung En. Herfra stammer altsaa vort Bekendtskab.

Under Krigen i 1866, da Prøiserne havde indtaget Frankfurt fik Borgerne, navnlig de rigeste, preussisk Indkvartering. Gaarden, hvor vi var, havde Façade til tre Gader, og paa 1. Sal i modsatte side stod en stor Leilighed ledig. Den leiede nogle rige Familier, købte Madrasser og Tæpper og anbragte der Soldaterne. Saa akkorderede de med os om at levere Kosten til Soldaterne.

Efter Indtaget kom de første Soldater om Natten og jeg maatte op og give dem en Forfriskning. De var af 81. Regiment og havde havt Garnison i Haderslev. En Underofficer havde været med i 1864 mod Danskerne og da han hørte, at jeg var dansk, sagde han: Der fik Danskerne ordentlig Klø. Er det noget at prale af? sagde jeg, det er det samme, som

om De nu, syv Mand stærk, faldt over mig og pryglede mig. Det kunde De dog ikke være bekendt at prale af. Sandtnok, sagde han, men Klø fik de.

I Juli 1867 reiste jeg hjem til Danmark paa Besøg i den Mening at vende tilbage. Men da jeg saa, at min Faders Forretning var slappet, vel nærmest paa grund af hans LigeGYldighed for den, fik jeg i Sinde at blive i Danmark for leilighedsvis at opmuntre ham og da Moder indvilgede i at komme hertil, blev det saaledes.

Jeg glemte at fortælle, at 8 Dage før jeg forlod Frankfurt, var jeg i Mainz og købte et Anker Rhinskvin, som blev sendt som Ilgods for at kunde være hjemme til min Moders Fødselsdag. Alligevel kom den først længe efter, jeg selv reiste hjem ad nærmeste Vei, og ankom om Aftenen før hendes Fødselsdag - altsaa akkurat 30 Aar før hendes Begravelsesdag. Ankeret gav godt 50 Flasker, hvormed mange blev opvartet, men de fleste fandt den for sur.

Henimod Jul 1867 kom Moder hertil. Jeg afhentede hende i Fredericia og 7. Februar 1868 blev vi gift i Brænderup Kirke. Lorents kørte os til og fra Kirken - og der var ikke andre i Kirken end Præst og Degn og vi to.

Om Eftermiddagen skulde min Fader køre en Kommode til Hønnerup, ca. 1 Mil, og vilde have os med, men Pladsen blev for kneben, og vi blev hjemme. Jeg gik da paa Værkstedet, og lidt efter kom Smeden fra Harrendrup, og da jeg fortalte ham, at jeg den dag var bleven gift, sagde han: "Det et Løgn i Din Hals", men sandt var det dog.

I Februar 1868 reiste vi imidlertid begge til Tyskland, da vi begge havde adskilligt staaende i Frankfurt, hvoraf vi solgte noget og sendte Resten hertil. Og sa var jeg med i Landshausen, Moders Fødeby, og i Karlsruhe, hvor Moder havde et Par Hundrede Gylden staaende i Sparekassen. Jeg reiste først hjem, og Moder kom senere med Adele.

Jeg havde da bestemt mig til at nedsætte mig i Middelfart og leiede Huset No. 365 i Nygade, hvor vi boede til April 1875, da vi selv byggede Værksted. Jeg blev hos mine Forældre om Vinteren 67,68 og arbeidede mest for mig selv med at lave Værktøi og

noget Bohave.

I Løbet af Vinteren var der kommen god Fart i min Faders Forretning, han fik Arbeidet til et Stuehus hos Jørgen Andersen, Aahøirup. Jeg lavede Tegning til Døre efter tysk Mønster og lavede de fornødne Kælehøvle dertil.

Min Forretning gik kun sløit, der var siden 1867 slet ikke bleven bygget. Her skal det siges til Moders Ære, at havde hun ikke været saa nøisom og sparsommelig og forstod at lave god Mad for billige Penge, saa havde vi aldrig kunnet klare os med Indtægterne, der var smaa - og vi var snart i Gæld op over Ørene.

I 1872 fik jeg begyndt at lave Stereoskoper, men var endnu ikke nok indarbejdet til, at det kunde give ret megen Fortjeneste, saa Gælden steg stadig. I 1873 var vi saa vidt, at jeg ansaa en Fallit for uundgaaelig. Dette gav mig den Ide, at jeg med al Kraft vilde arbeide paa de forskellige Bestandele til Stereoskoper, men ikke lave færdig mere end nødvendig. Skulde det saa gaa galt og Alt skulde til Auktion, da kunde Ingen betale disse Bestanddele høiere end som Brændsel og jeg kunde da lade min Fader købe dem for næsten Intet - og jeg vilde da tage dem med til Tyskland og blive der og fortsætte med Stereoskoper alene.

Men jeg fik intet stort Forraad af Bestandele, da jeg næsten maatte gøre dem færdig efterhaanden, og nu gik der hvert Aar ca. 400 Stk. - og dermed kom vi snart til Hægterne. En Tante Marie havde laant mig 400 Kr. mod Pant i alt, hvad jeg eiede, saa Kreditorerne turde jo ikke røre mig. Selv vilde jeg ikke erklære mig fallit og Kreditorerne fik efterhaanden alle, hvad de havde tilgode. Undertiden fik vi ogsaa Hjælp fra mine Forældre i Form af et Læs Tørv eller lidt Flæsk i Slagtetiden.

Ved Skrivningen har jeg bladet denne og næste Side forbi, man da jeg ogsaa har glemt at meddele, hvorledes jeg fik eget Hus, kan de benyttes dertil.

En Dame havde en lille Herregaard ved Nyborg og da hun solgte den, bad hun Jordmoder Mad.

Christensen, som hun kendte, at skaffe hende Leilighed i Middelfart, ligegyldigt, hvad den kostede. Mad. C. fik da Kik paa Huset, hvor vi boede, og jeg blev sagt op til April 1875.

Det vilde blive vanskeligt at finde et Værksted til 4 Bænke og da der netop skulde være 4de Auktion over en Byggegrund, der ikke var budt paa ved 3 Auktioner, saa købte jeg den (854 1/6 Kvadratalen) for 85 Daler og 26 Daler Omkostninger for 4 Auktioner, ialt 111 Daler = 222 Kroner.

Mellem den og C. Rasmussen laa en anden Grund af samme Størrelse tilhørende Hans Rasmussen, Fauerskov (min Husvært), og Smed Hess havde Bemyndigelse til at sælge den. Jeg spurgte da om Prisen. 125 Daler var Svaret. Faar jeg den saa frit tilskødet? spurgte jeg. Det kan jeg vel godt sige ja til, mente han. Saa er den solgt, jeg tager den. Saa havde jeg begge.

Men nu skulde jeg i Løbet af Vinteren bygge Værksted og Penge havde jeg smaat med. Lindberg byggede da sit Spinderi, hvor jeg fik Snedkerarbeidet og købte en gammel Rønne paa Pladsen (tidligere Tænstikfabrik) for 100 Kr. for at benytte Materialerne. Men det var vist ikke nogen Fordel. Vinduerne købte jeg alle, paa 4 nær, paa en Auktion Hjørnet af Kongebrovei.

Saa blev der sat 12 Alen af til Beboelseshus, som jeg senere vilde bygge, men aldrig opnaaede, (derfor er Gavlen Bindingsværk). Ole Hansen (Bull) fik Murerarbeidet og Erik Tømmerarbeidet. Det kneb jo med at blive færdig til Flyttedag og værre blev det, da min Fader døde 19. Marts, og jeg maatte sende mine Folk ud at lave Ligkister, som gik saa stærkt efter hans Død.

Beboelse leiede vi, hvor nu P. Steggers bor, men Værkstedet var langtfra færdig til Flyttedag. Ingen Gavle. Saa vi maatte stoppe Sagerne ind saa godt vi kunde.

Min Faders Død foraarsagede mig ogsaa en anden Vanskelighed. Han havde lovet at kautionere for 1200 Kr. til Huset i N. Aaby, men saa fik jeg Gimbel dertil, mod at give ham Sikkerhed i Huset, som endelig blev

færdig. Kort efter solgte jeg 2 Al. = 100 Kvadratalen Jord til Erik for 100 Kr., hvorefter hele Grunden stod mig i 372 Kr. De 100 kr. har ærgret Erik, som derfor har været hadefuld siden den Tid. Men da han engang ytrede, at jeg burde have solgt ham til samme Pris, som jeg købte, saa svarede jeg: Hvis Du forlanger det, saa vil jeg betale de 100 Kr. tilbage og betale Papirerne baade nu og fra dengang. Siden den Tid har han ikke direkte nævnt det.

Da jeg i 1879 var i Mening om at opgive Snedkeriet, tog vi et Stykke fra Værkstedet ved en raa Bræddevæg og flyttede ind med Bohavet. Paa Loftet var 3 Kamre bleven indrettet, (det ene til Ligkistemagasin). Her boede vi saa, ventende paa det Beboelseshus, som aldrig kom, da vi frygtede at blive spændt for haardt ved at bygge - og da vi endelig formaaede at bygge, syntes vi, at vi var for gamle dertil. Derfor bor jeg nu i Rønnen.

Stereoskoper og Stereoskopbilleder

Førend jeg gaar videre, vil jeg anstille nogle Betragtninger over, hvorledes en Tilfældighed kan have Indflydelse paa et Menneskes Skæbne senere i Livet.

Som nævnt s. 63 læste jeg i "Bund", at der gik et Extratog til Paris, at jeg der købte et Stereoskop og 12 Billeder, hvortil kom enkelte fra de Steder, jeg senere besøgte. Og da jeg saa var kommen hjem og med min Fader besøgte Familien i Skamby, havde jeg Stereoskopet med, hvad der interesserede dem meget og Fotograf Høeg (S. 7) spurgte, om han maatte tage Kopi af Billederne, hvad jeg gerne tilod.

De holdt et fotografisk Tidsskrift, hvori der var en Afbildning af et amerikansk Stereoskop, selvfølgelig □□ ovalt, men Chr. Brøns lavede et af Mahogni med runde Hjørner og fik derefter nævnte Stegmann til at lave nogle, hvad han vist ikke har villet fortsætte, thi pludselig sendte de mig et Stereoskop og 11 Par Glas uden forud at forhøre, om jeg vilde lave dem og bad mig lave de 11 Apparater og angav Betalingen til 2 Kr. pr. Stk.

Skønt min Savmaskine derved gavnede mig meget, og jeg hængte i med at lave dem mindst 12 Timer daglig, kunde jeg ikke tjene mere end 1 Kr. 33 Øre daglig. Jeg sendte dem med den Besked, at hvis de vilde have flere lavet, saa forlangte jeg 2 kr. 66 pr. Stk. uden Glas. Det vilde de gerne betale, for de var meget pænere end Stegmanns, svarede de.

Imidlertid havde de nok ogsaa af Tidsskriftet faaet Anvisning paa at lave Stereoskopbilleder, thi de lod lave en lukket Vogn med et Hul i Bunden bagtil, som en Mand lige kunde udfylde, saa at der ikke kom Lys ind, naar Vognen benyttedes som Mørkkammer.

Dengang var de tørre Plader endnu ikke opfundet, saa hver Plade skulde først præpareres umid-

delbart før Brugen og strax fremkaldes. Dertil tjente Vognen, som de kørte omkring med til Herregaardene, først paa Fyn, senere i Jylland, og fotograferede Stereoskopbilleder - og paa Bestilling ogsaa større Fotografier.

Senere fik jeg flere Glas tilsendt og købte selv nogle, men lavede ikke flere Apparater som det første: Skyderen kunde ikke tages af Tungen, og hele Apparatet var skruet sammen og høist ubekvem at forsende. De blev da indrettet, som de endnu er. Hermed var de to kommen ind paa at lave Stereoskopbilleder, og jeg paa at lave Stereoskoper, hvad jeg nok tør sige, blev min økonomiske Redning. Havde jeg ikke tilfældig læst i "Bund", vilde alt dette slet ikke være kommen saaledes, og hvem kan da sige, hvor jeg vilde være havnet? Selvfølgelig har mange andre Aarsager grebet med ind. Ingen kan derfor sige, at han selv er sin Lykkes Smed.

Nu havde jeg altsaa faaet begyndt at lave Stereoskoper, men dette vilde ikke have været muligt, hvis jeg ikke i 1869 havde lavet en Rundsavmaskine, saa godt jeg kunde huske, efter en, vi havde i Telegraf-fabriken, (der fik jeg den første Uge Pegefingerringen lige til Benet i Rundsaven, og den Fingerende var i mange Aar efter død, saasomt det blev kaldt).

I Begyndelsen blev Stereoskoperne mest Fyraftensarbejde, medens jeg om Dagen passede andet Arbejde paa Værkstedet og kun ved at høvle Træ op, ved at lime desl. fik Stereoskoperne Lov at komme med om Dagen. Kl. 7 sagde jeg: "Fyraften" og vi holdt alle op med Arbejdet (jeg havde fordetmeste 1 Svend og 1 à 2 Lærlinge). Men jeg tog Kassen med Smaadele ind til Bordet og arbejdede sædvanlig der hele Aftenen. Naar saa de mindste Børn stod paa Slagbænken, holdt af en ældre Søster vilde de gerne gribe de Smaating, men jeg sagde blot: "Næ-æ, saa saa BARNET paa mig, og det kunde gentage sig mange

Gange. Men jeg lod det hele ligge og derved blev Børnene vænnet til ikke at røre, hvad der ikke vedkom dem - og jeg havde mange Kasser med Smaadele staaende aabent uden at de rørte dem.

I Middelfart var jeg med at oprette en Industriforening, og da der i 1872 var Udstilling i Kjøbenhavn, vedtog Foreningen at yde et Reisetilskud til et vist Antal Medlemmer, som vilde søge det. Jeg søgte og fik det, men i Stedet for at reise til Kjøbenhavn, tog jeg først til Hamborg med Prøver af Stereoskoper, som i den Form var noget helt nyt. Jeg fik nogle mindre Ordre der og tog saa til Berlin, hvor jeg fik 2 Kunder. Den ene tog det Efteraar 12 à 13 Dusin. Den anden har vedblivende faaet indtil han for 3 Aar siden ophævede Forretningen.

Fra Berlin reiste jeg til Udstillingen i Kjøbenhavn, hvor jeg lod en Prøve ligge hos Sekretæren, Jensen. Han solgte nogle. I Berlin solgte jeg dem til 4 Kr. pr. Stk. en gros, men da jeg dér samtidig fik Glas betydeligt billigere, nedsatte jeg strax Prisen saameget, som Glassene var billigere, ogsaa for dem som var bestilt til 4 Kr. for at fremme Omsætningen.

(Denne Nedsættelse kunde jeg vist have sparet, da der ikke var Konkurrenter, og det kunde dog have haft nogen Betydning ved de 10.000 jeg har lavet. Men jeg har været for beskeden og selv nu, da Arbejdslønnen er 3 Gange saa høi som dengang, er Prisen bleven den samme).

Efterhaanden fik jeg Stereoskoperne indført hos de Handlende her i Landet og havde engang ca. 80 Kunder, hvoraf de fleste dog forsvandt, naar jeg ikke kom til dem igen. I Halvfjerserne blev der vist slet ikke indført Stereoskoper til Danmark. Min Omsætning var i mange Aar 3 à 4 Hundrede, sjældent mere, men da en stor Del af Arbejdet stadig blev gjort i Fritiden, saa hjalp det os godt ud over de trange Kaar. Og da Børnene efterhaanden blev lært til at hjælpe med at file, slibe og polere for en vis Akkord Betaling, der jo ikke var høi, bidrog de meget til at fremme Arbejdet.

Men hvad de saaledes tjente eller ved at tage Bypladser maatte ikke bruges, men sættes i Sparekas-

sen. Et af dem havde ved Konfirmationen 120 Kr. staaende. Derimod havde jeg ogsaa Ligkistemagasin. Dengang brugtes Kridtserater [23] til de sorte Kister. Seraterne lavede Børnene og sværtede og lakerede dem. En Del deraf blev ogsaa solgt til andre Snedkere. Ved dette Arbejde fik Børnene hele den Fortjeneste, jeg havde, naar jeg solgte Seraterne eller selv brugte dem. De penge de tjente derved, maatte de bruge efter Behag. Derved har de fra 8 à 9 Aars Alderen næsten klædt dem selv, lært at spare og at sørge for dem selv.

Naar jeg nu leverede Stereoskoper til de Handlende her i Landet, saa manglede der Billeder og hver Handlende brugte saa lidt, at de ikke kunde indføre - og danske Billeder var der kun de faa fra Høeg og Brøns, som jeg havde. Saa skaffede jeg Schweizer Prospekter fra Gabler i Interlaken og tyske fra et Firma i Berlin og overlod dem til de Handlende med en ringe Fortjeneste.

I 1877 læste jeg i Frankfurter Zeitung, som jeg holdt, at der i Hamborg var en Masse Glas Stereoskopbilleder til Salg. Eierne, en Jøde, havde forevist dem i Amerika. Jeg reiste til Hamborg og udsøgte 250 Billeder à 1 Mark 50 Pf. og senere 100 mere samt et Revolverstereoskop, efter hvilket jeg lavede 24 Stk., som, da de var færdige blev benyttede til Forevisning af Billederne omkring i Landet. Men det kostede mig for mange Reiser, da jeg havde andet at varetage hjemme.

I Bogense og paa Langeland havde jeg en glimrende Fortjeneste og intetsteds havde jeg Underskud, men Fortjenesten har vist næppe dækket Anskaffelsen. Her var jeg, som altid, ikke fræk nok. Havde jeg haft mere Frækhed til at gøre Reklame, kunde der være tjent langt mere, thi alle syntes udmærket om Billederne.

Af og til løste jeg et 14 Dages Kort paa Banen og reiste til Byerne for at afsætte Stereoskoper, og nu blev der mere og mere spurgt: Kan vi ikke faa danske Billeder? H. Hansen, Odense, havde dengang ogsaa begyndt at tage nogle, og han lovede at skaffe mig nogle Numre fra hver By i Danmark. Men i 3 Aar

ventede jeg forgæves derpaa.

Da jeg saa i 1887 var en Rundtur i Jylland til mine Kunder, gik jeg og noterede smukke Partier i Byerne. Men inden jeg kom hjem, var jeg bleven saa ærgerlig over det Venten, at jeg tænkte, at jeg maa-ske selv kunde tage nogle Plader, naar jeg kom ud - og saa lade Fotografer besørge Resten med at fremkalde og lave Billederne.

Allerede 8 Aar forud i 1879 havde jeg fundet, at vi kunde have det mere roligt og bedre, naar jeg kastede mig udelukkende over Stereoskoper og lignende og opgav almindeligt Snedkeri og dermed at holde Folk, da megen Tid tabtes ved at betjene dem med Materialer og desl. Men da Moder brummed hver Gang, jeg vilde sige Nei til et Arbeide, saa gik der flere Aar, før det blev Alvor.

Imidlertid havde jeg nu begyndt med andre Apparater, Pantoskoper og andre, hvorfor jeg ikke kunde tænke paa andet end at tage Pladerne - jeg kendte jo heller ikke Fremgangsmaaden. Jeg vilde altsaa forsøge, om jeg kunde tage Plader. Jeg satte et Par achromatiske Glas, som jeg havde, i et Apparat hos Sick [24] og dermed lod jeg ham tage 1 Plade i Atelieret og 1 i Haven.

Da de var fremkaldt og kopieret, sagde jeg: Godt! Jeg laver mig et Apparat, og tog strax fat og bestilte samtidig en Bog "Fremskridtene i Fotografien siden 1879". Men den nyttede mig ikke meget. Saa bestilte jeg 7., 8., 9. Hefte af "Haandbog i Fotografi" af Professor Eder i Wien. Den beskriver Fabrikation og Behandling af Pladerne, altsaa den negative Proces.

Det tog lang Tid at faa Apparatet med 12 Dobbeltkassetter færdig, men samtidig studerede jeg ogsaa Bogen, selv under Arbeidet gik jeg til Bogen, naar der var noget, der ikke var mig klart. Paa den Maade lærte jeg mig selv Pladernes Behandling - i visse Henseender bedre end mange Fotografer, der havde lært med de vaade Plader og ikke havt saa grundig Vejledning med de tørre Plader, som Eders Bog gav. Jeg købte Plader, og saasart Apparatet var færdig, gik jeg ud at prøve, og lod Sick fremkalde Pladerne. Første Plade tog jeg i Grimmerhus Have, Louise var

med. Den ødelagde Sick ved Uforsigtighed.

Saa var jeg først en Tur i Kolding, derpaa i Slagelse, Sorø og Ringsted, og en Fotograf i Sorø fremkaldte nogle. Saa var jeg i Berlin, hvor jeg fik andre Plader, som jeg fik af i mange Aar. Tilbage til København og en Tur til Lolland. Her lod jeg Fotograf Christensen [25] i Nakskov fremkalde ca. 40 Plader, men kun én blev taalelig og de andre var saa at sige ubrugelige. Han sagde, de var overbelyst, men de var jo taget øjeblikkelig. Nei, Sagen var, at han lagde 6 à 8 Plader paa en Gang i en stor Skaal med Fremkaldelsen. Der kunde han umuligt passe dem alle, især da Fotograferne tog Opløsningen som til Atelierplader. Efter Bogen indsaa jeg godt Grunden til Sløringen. Fotograferne fik intet for at fremkalde, men Betaling for de Plader, de lavede derefter.

Saa opgav jeg at tage Plader, til jeg kunde faa Tid til selv at experimentere med at fremkalde. Selvfølgelig ventede jeg ingen gode Resultater i Begyndelsen, men det gik bedre, end jeg havde ventet. Jeg tog da Pladen No. 159 = Anstalten fra Mosen og vilde selv fremkalde den hos Sick. Da jeg saa hældte Jernvitriol i Vædsken tog jeg kun halvt, men Sick var lige ved at vilde hælde Flasken over og sagde: "De skal skam ha' mere i". Nei, lad mig nu prøve med det først, sagde jeg - og fik en deilig Plade. Dagen efter tog jeg Marsvinene ved Teglgård og Pladerne blev saa udmærkede, som det kunde ønskes.

Fra den tid har jeg kun en Gang, da jeg var inde-sneet i Ringe og til Tidsfordriv vilde fremkalde hos Fotografen, Broder til Hansen i Odense, ladet ham fremkalde den første, som han ødelagde totalt. Derefter fortsatte jeg selv med godt Resultat. Selvfølgelig har jeg ogsaa ødelagt Plader, men da jeg kendte Midler til at kurere dem, hvor Skaden hidrørte fra Fremkaldelsen, saa var deres Tal saa ringe, at Fotograf Høeg i Aalborg, da jeg i 1891 fremkaldte Plader hos ham og han havde set min Behandling, sagde: "Det skal nok gaa sært til, hvis en Plade skal blive ubrugelig for Dig".

Fotograferne lavede stadig Billederne, men om jeg havde nok saa klare Plader, saa fik jeg dog graa Bille-

der. Skulde jeg selv til at indøve mig i at lave Billeder, saa maatte jeg opgive Pantoskoper og deslige.

Saa bestilte jeg 12. Hefte af Eders Bog, som beskriver den positive Proces, som jeg studerede og sagde Stop til at lade andre kopiere, men tog selv fat og fik Laura, som tjente i Ryslinge, hjem til Hjælp. Saa krydsede jeg Landet igennem flere Gange. Var ogsaa i Christiania og Slesvig at tage Plader, saa jeg naaede over 7.100 Numre, hvoraf der er mange, der godt kunde undværes. Men de er heller ikke alle taget af Forretningshensyn, og før jeg tog dem, har jeg godt tænkt mig, at de ikke vilde bringe Fordel. Men naar jeg syntes godt om Partiet, saa kunde jeg, ligesom Amatører, nok tillade mig at tage dem til min egen Fornøjelse - og dog har mange af disse været mere gangbare end andre, som jeg var nødsaget til at tage, for at have noget fra Stedet. Saa er der tillige det, at hvis jeg f.E. tog 10 Plader ved en Herregaard, men godt kunde nøies med 5, saa træffer der dem, som vil have alle 10. Desuden tænkte jeg altid: Hellere en Plade for mange end en for lidt, naar jeg er paa Stedet, da muligt nogle kunde mislykkes, hvad dog sjælden skete.

Pladernes Antal var heller ikke naaet saa høit, hvis jeg ikke ved Aarhundrede Skiftet havde faaet en Kunde i Amerika. C.C. Lange, en Søn fra Gaarden Flintholm pr. Stenstrup. Han havde reist her hjemme som Agent, først for en Grosserer i Odense, senere for 2 Forsikringselskaber og skulde, efter hvad jeg har hørt, være en udmærket Forretningsmand, som ved sin noble Figur og sin tiltalende Optræden næsten var uimodstaaelig. Men én Feil havde han: at være hengiven til Spil - og at det ikke har været Smaapenge ses deraf, at hans Spillegæld naaede 80.000 Kroner, som hans Fader afviklede, (selvfølgelig ikke fuldt), gjorde ham arveløs og tvang ham til at reise til Amerika. Hans Kone og Børn blev tilbage og underholdtes af Familien.

Lange skrev til Hoteller rundt om i Danmark, hvor han havde boet, og spurgte, om der i Byen var en Fotograf, som tog Stereoskopbilleder. I saa Fald bad han give ham Brevet for at komme i Forbindelse

med ham. Jeg fik tre af Brevene tilsendt, fra Veile, Horsens og her. Det var heldigt for ham at faa det hele samlet fra et Sted. Skulde han have samlet Bestillinger derovre og saa bestille nogle faa i hver By, vilde han snart være kørt i Staa, da ikke alle er lige præcise med at levere det bestilte.

I Kolding havde en Fotograf faaet hans Brev og forhørte hos mig om Prisen paa Billeder til Udførsel, og jeg svarede ham, at hvis det var til Lange, saa nyttede det ikke, da jeg havde givet ham Tilbud. Men han gav ham saa Tilbud paa andre Fotografier og fik ogsaa en Bestilling til 120 Kr., som han sendte, men aldrig fik en Øre for.

Jeg tilbød Lange mine Billeder à 30 Øre pr. Stk. portofrit og han betingede sig 1 Maanedes Kredit for 2 Gros og bestilte strax dette Tal. Da han tog saa mange paa en Gang, satte jeg Prisen ned til 40 Kr. pr. Gros, ca. 2 Øre Nedsættelse pr. Stk. og fik 2 1/2 Gros altsaa for 100 Kroner. Jeg mente at maatte vove dette, for om der kunde blive Afsætning. Men der kom ingen Penge før efter 1/2 Aar, og da kun lidt, hvorefter han igjen fik Billeder.

Saa tænkte jeg: de 100 Kr. maa jeg regne for tabt, lad mig saa køre videre med ham og levere Billeder for de Penge, han sender. Næste Foraar fik han igjen lidt, men først i April 1901 syntes det at komme Fart i Forretningen, og jeg satte da Prisen op til 30 Øre, som først tilbød og lod som ligeglåd, om han vilde fortsætte, da jeg vidste, at ingen kunde gaa mig iveien.

Med Forhøielsen vilde jeg dække det Tab, som jeg forudsatte at maatte faa til Slut. Jeg noterede Forhøielsen særlig i en Bog, og da den løb høit, gav jeg ham af og til Prøvebilleder af ny Plader gratis, men jeg noterede dem (ved Forhøielsen) til fuld Pris.

Saa et Aar lovede jeg ham 10 Kr. Præmie, naar han naaede 4.000 Billeder og 10 Kr. for hvert 1.000 mere. Han naaede 9.600 og fik 66 Kr. i Præmie. Saa nedsatte jeg Prisen med 5 Øre for de Billeder, han havde faaet mindst 20 Gange, men det kunde alt sammen ikke forslaa. Forhøielsen udgjorde dog tilsidst 4 à 500 Kr. mere end alt det gratis og Præmier - og mit Tilgodehavende endte med 130 Kr., som var

godt dækket. Han fik ialt 46 à 47 Tusinde og betalte over 13 Tusinde Kroner, saa om de 130 Kr. ikke var dækket, havde det kun været 1% Tab.

De første Billeder bestilte han og solgte deraf til Danske, men senere blev det ordnet saaledes, at han tog Bestillinger efter mine Fortegnelser, som han saa sendte mig mærket 1a, 1b, 1c, og saaledes fik han hver Mands Bestilling forsynet med Mærket og senere afleverede. Hvilket Arbejde vilde han ikke havt, hvis han skulde vente de bestilte fra mange Fotografer og selv sortere dem?

I October 1910 forsvandt han pludselig, sandsynligvis er han død, thi der laa 800 bestilte Billeder pakket, som han kun havde at aflevere og hæve en Fortjeneste paa over 200 Kr. Det havde han ikke ladet ligge om han levede. Desuden var Efteraaret den bedste Forretningstid, hvorfor jeg havde lavet ca. 1800 af de gangbareste Billeder færdig for ikke at komme i Forlegenhed, naar de mørke Dage kom. Men jeg brændte inde med dem alle.

Langes Portræt har jeg engang faaet, og hvis jeg finder det, har jeg tænkt at lade det kopiere, for at hvert af mine Børn kan faa et Billede til taknemmelig Erindring om ham, som de har at takke for Halvdelen af, hvad de faaer efter deres Forældre.

Efter Langes Forsvinden er min Forretning omtrent gaaet i Staa, thi i hans Tid gjorde jeg ingen Anstregelser for Afsætning - og nu, da der er kommen andre Ting som Amatører og Biografer, der hæmmer Afsætningen, vil det næppe lønne sig at gøre noget i den Retning.

Middelfart - Otium

Til Sprog og Regning har jeg altid haft stor Lyst. Mens jeg gik i Skole og tjente hos Offers, fandt jeg en Dag, de var borte, en tysk Bog, hvor jeg tilegnede mig de første tyske Ord. Og da jeg var i Lære, skulde jeg engang sove i et Nabohus, da de var borte, og der laa da en tysk og en fransk Lærebog paa Sengen. Jeg laante da den tyske og studerede da tysk, saasnart der var Tid dertil, selv mens jeg spiste min Mellemmad - og kunde derfor godt klare mig, da jeg kom ud.

I Wien købte jeg to italienske Bøger for at lære dette Sprog, da jeg havde isinde at reise til Italien, men det blev mig fraaraadet, da der efter Krigen var et stærkt Tyskerhad, og jeg jo vilde blive betragtet som Tysker. Saa blev det til intet med Sproget.

Som nævnt S. 34 lærte jeg fransk i Genf og købte der efterhaanden mange brugte Sprogbøger for næsten Intet, og da jeg i Frankfurt gav lidt Undervisning, købte jeg en ny tysk-fransk. Denne og to af de andre af Hirzel er ganske fortrinlige Bøger at lære fransk efter, og jeg har i de senere Aar til Tidsfordriv om Vinteren oversat alle Opgaverne i begge fra tysk til fransk og oversat en Del af Forklaringerne fra tysk til dansk til Brug for Danske.

I Februar 1909 havde jeg intet at bestille og kede mig meget. Jeg fik da fat i en engelsk-fransk gammel Bog, hvor jeg fra fransk kunde udlede lidt engelsk, men Bogen var for engelske at lære fransk af.

Saa købte jeg Cibe's 100 Timer i Engelsk og skrev uafledigt engelsk, naar der ikke var andet at gøre og paa 13 1/2 Dag havde jeg de 204 danske Opgaver oversat til engelsk og gik det senere igennem igen, ligesom jeg studerede lidt i de engelske Reisebøger, jeg havde fundet. Selvfølgelig blev jeg ikke derved fuldblods Englishman, da jeg i Sprog aldrig lægger Vind paa at lære andre Ord end dem, jeg har Brug for - dem kan man altid finde i en Ordbog. Men derimod

er jeg ivrig efter at lære Sprogets Regler og Vendinger grundig.

I Vinteren 1915 fik jeg Lyst til at vide Besked med det italienske Sprogs Regler, som ikke kunde ses i de 2 Bøger, jeg havde, og jeg bestilte da en tysk-italiensk, som var angivet i den tysk-franske, jeg købte i Frankfurt og skulde som denne være efter Ollendorfs Methode. Men det var den ikke. Men jeg oversatte en Del og lærte noget, hvorpaa jeg lod den hvile.

For nogle Aar siden tilbød jeg Sprogundervisning i tysk, engelsk og fransk, rigtignok kun til at hjælpe Eleverne paa Gled til Selvstudium, som jeg stadig anser for det virksomste - og senere hjælpe dem lidt, naar det behøvedes. Men til Selvstudium træffer man ikke mange, det har Energi nok, og Følgen blev, at jeg gav dem regelmæssig Undervisning, saalænge de ønskede. Men de fleste havde allerede udlært med faa Timer. Først havde jeg kun til tysk og engelsk. Af de sidste var der 3 Piger fra Anstalten, som fattede godt og gjorde gode Fremskridt. Til tysk var der kun to, som tog fat med Iver, de øvrige kom ikke vidt.

I fransk har jeg først fra 19. Aug. 1915 haft Barfoeds Datter, som vilde tage Præliminær Eksamen i Januar 1917. Hun oversætter godt, men det falder lidt vanskeligere at faa Gramatiken banket ind i Hovedet. Desuden har jeg haft nogle Postelever til fransk, hvoraf de to sidste holdt op i Foraaret.

Undervisningen var hele Tiden gratis til sidste Nytaar, men da jeg hørte, at nogen generede dem ved at tage det gratis, forlangte jeg fra Nytaar en lille Betaling, nemlig: 1 Krone ugentlig for mindst to Timers Undervisning. Men de har alle stadig haft 3 Gange og hver gang 1 1/2 Time for den Betaling. Skønt det efterhaanden kan samle sig til en lille Sum, saa er det ikke Betalingen, der driver mig, men Lysten til at sysle med Sprog, der er mig et behageligt Tidsfordriv

og tillige Følelsen af, at opfylde en moralsk Pligt, ved at lade andre drage Nytte at det, man kan undvære, for at det ikke skal gaa til Spilde, der driver mig.

Moder døde 27. Februar 1913 og siden den Tid bor jeg alene og sørger selv for min Forpleining, som jo optager noget af min ledige Tid, som jeg ellers anvender til at læse eller skrive Oversættelser, mest for at gavne mine Elever med Forklaringer, der er bedre end dem, der findes i deres tarvelige Grammatiker.

Om Sommeren har jeg Haven at søge Tidsfordriv i. Forøvrigt holder jeg omtrent Jævndøgn hele Aaret, idet jeg næsten tilbringer den halve Tid i Sengen. Undertiden besøger jeg Venner og Bekendte om Aftenen, men til mig kommer der aldrig nogen.

Jeg er nu saa vant til denne Ensomhed, at jeg næsten ikke har Taalmodighed til at være andetsteds. Dette kan misforstaaes. - Det er ikke Ensomheden, jeg savner andetsteds, men Trangen til at have et eller andet at sysle med, hvad jeg lettere finder hjemme, der gør mig utaalmodig.

Jeg har altid havt Lyst til at experimentere, vilde prøve alt og vælge det bedste. Dette har jeg ogsaa anvendt i Havebrug, som interesserer mig meget. Tilfældigt saa jeg i 1908 en Kartoffel, som var bleven liggende i Jorden, spire frem i October. Jeg tog den ind i en Kasse, men Toppen frøs væk, og vi spiste 2 ny Knolde som Nødder Juleaften. Men da Jorden blev hældt ud, var der 1 lidt større, skønt jeg ikke troede, at en saa umoden Knold kunde spire, gemte jeg den, og den blev lagt i 1909 og gav en fingertyk Stængel paa 1 3/4 Al. Længde.

Og da den blev taget op, var der 3 Knolde som Moderens (à godt 1 Kv. [26]) og 3 store, ialt 40 Kv. I 1910 gav de 5 Pund = 12 1/2 Fold. I 1911 9 Fold og endnu et Par Aar 1 à 2 Fold mere end de andre.

Det var noget for mig. Men i 1909 kom ingen op. I 1910,11 havde jeg nogle, men ikke saa gunstige. Forøvrigt er derved meget at passe og kun lidt, som lykkes, formedelst Frosten. Men saa tænkte jeg at forsøge med de umodne, som tages op i Juni og først

i Juli, og som var under 1 Kvint, altsaa næsten for smaa at spise. De gav jævnt godt, men enkelte Planter kan give et forbavsende Udbytte det første Aar.

Men da der er for megen Skygge i Haven, har jeg nu i nogle Aar leiet 600 Kvadrat Al. Jord for at forsøge i det Fri. Mine Forsøg gik jo ud paa at forøge Frugtbarheden, men nu forsøgte jeg ogsaa at fremme Tidligheden. De tidlig optagne smaa gemmer jeg i Jord nogle Maaneder, for at de ikke skal visne. Men om Vinteren maa der passes paa dem, at de ikke faar lange Spirer. Begynde de at spire, maa de opbevares køligt og i Lys. Spirerne bliver da tykkere, det gør da ikke noget, om Knoldene skrumpede ind, de blive igen runde, naar de komme i Jorden. Ingen af dem giver mindre Foldudbytte end de større Læggeknoide, der almindelig giver 4 à 8 Fold (ved Sharpes Victor), eftersom Sommeren er tør eller vaad, da denne Sort ynder Fugtighed og derfor godt kan trives, hvor der er Skygge, og hvor andre Sorter intet Udbytte vilde give.

Af de smaa er der mange, som give 20, 30, 40, 50 Fold. I 1915 lagde jeg 100 Knolde, som veiede 80 Kvint altsaa hver 4/5 Kv. Af dem gav 1 75 Kv., 1 60, 1 55 og 1 50 Kv., det var fra 62 til 93 Fold. De er nu lagt i 1916 og skal vise hvad de formaar.

Hvor stor Frugtbarheden vil være i de følgende Aar, har jeg endnu ingen Sikkerhed for, da den tørre Sommer 1915 ikke kan betragtes som normal. (Ved St. Hansdag begyndte Toppen at blive gul). Dog havde jeg fra en Knold paa 1/2 Kv. i 1914 3 Knolde til 37 Kv. = 74 Fold. En af dem gav i 1915 5 Fold (var tidlig afgroet), de 2 andre gav godt 17 og godt 21 Fold.

Fra 1915 er jeg kommen i Uorden ved at gemme dem, saa jeg ved ikke rigtig Besked med, hvor stor en Del af dem stammer fra eller hvad de veiede, før de skrumpede ind. Men jeg har dog nok til at undersøge et andet Forhold, som forbavsende mig i 1915. Nemlig at de smaa Forsøgskartofler gav et bedre Udbytte end de større i hvad Retning, jeg end beregnede dem.

Jeg beregnede dem 2 Gange, 5. og 12. Juli, begge med samme Resultat. De optagne sorteredes i 3 Størrelser 1 Pund 15 Øre, 2 à 9 Øre, 3 Pund à 2 Øre og 3 kasseret.

B er de smaa Forsøgsknolde, A de større Læggeknolde. Heraf ses at de smaa (B) i alle Retninger var de fordelagtigste.

Der blev ved A og B taget de Planter, hvis Blade var mest gule. Hvis dette Resultat igjen holder Stik, er det mig en Overraskelse, da det ikke er paa den Maade, at jeg har søgt Fordel, men den vilde være større end den, jeg har søgt.

5. Juli	A	B		
lagt Pund, Kvint	3,35	1,11		
lagt paa Alen	15	10		
Kvint pr. Alen	22	11		
avlet Pund, Kvint	1 6,00	4,00		
	2 3,20	4,50		
	3 0,80	0,90		
%	1 60	42,5		
	2 32	48		
	3 8	9,5		
avlet i alt Pund, Kvint	10,00 9,40			
Øre Værdi i alt	1,17	0,98		
Øre Værdi pr. Alen	7 4/5 9 4/5			
1 pund Udsæd gav Øre	34,92 88,28	Fold	2,98	8,47
Forhold som	1,00	2,84		
A lagt 22 Kv. pr. Kv.Al. gav	0,66 2/3			
B - 11 - - - - -	94			
B prima gav 3,60 Fold = 0,62 Fold mere end				
A's Udbytte.				

Det viser da, at disse smaa umodne er frugtbarere end de modne, som tages sent op. Men saa bliver det igen at undersøge om større Knolde, der tages meget tidligt op, viser en lignende Frugtbarhed, hvad jeg neppe tror. Men det skal dog forsøges i 1917 med lidt større Knolde og dermed vil jeg slutte mine Forsøg, da det store Udbytte heller ikke i 1916 har vist nogen særlig Frugtbarhed, naar de igjen lægges.

Noter

- [1] Høslyden: høloftet
- [2] Lægel: lejle, trædunk i form som en tromme.
- [3] Christian: Hans Christian Brøns, Skamby (1844-1924), Fotograf.
- [4] Høeg: Andreas Nicolai Høeg, Skamby/Thisted/Ålborg (1835-?). Fotograf.
- [5] Kladremager: en, der gør unyttigt eller dårligt arbejde.
- [6] trætte mig af: få mig fra den overbevisning.
- [7] Kreutzer: Tysk-østrigst skillemønt.
- [8] Gerngross: når man vil være, synes stor.
- [9] Krop: Struma, på grund af jodmangel.
- [10] Gastein: Nuv. Badgastein.
- [11] Kurvegriber: hank på spånkurv.
- [12] Monument: 20,5 m høj broncestatue symboliserende Bayern. fremstillet som en kvinde med murkrone. Af Ludwig von Schwantaler. Afsløret 1850.
- [13] Prinds: prins Albert af Sachsen-Koburg.
- [14] Aarfloden: floden Aare.
- [15] Hammel: Albert Frederik Leopold Hammel (1835-1903), opfinderen af den første danske automobil, Hammelbilen.
- [16] Schultze-Delitsch: tysk embedsmand og socialpolitiker (1807-83).
- [17] Lasalle: Ferdinand Lassalle (1825-1911).grundlægger af det tyske socialdemokratiske parti.
- [18] Dønniger: Helene von Dönniges (1845-1911). Blev senere gift med Lassalles drabsmand Janko von Racovitz.
- [19] Bebel: Ferdinand August Bebel [1840-1913). Tysk socialdemokratisk leder.
- [20] Slaget ved Leipzig: 16.18. oktober 1813.
- [21] Maria Einsiedeln: stort benediktinerkloster i kanton Schwyz, til hvis undergørende mariabillede mange pilgrimme årligt valfarter.
- [22] Elisabeth Thran: senere gift med Fangel.
- [23] Kridtserater: kridtserafer, gipsengle.
- [24] Sick: Niels Ludvig Ferdinand Sick (1829-1902). Fotograf i Middelfart.
- [25] Christensen: Lars Christensen (1843-1923).